

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Přírodovědecká fakulta

Katedra demografie a geodemografie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2012

Lenka Jansová

**Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta**

Demografie:
Demografie - sociologie:

Lenka Jansová

Porovnání vývoje rozvodovosti v České republice a na Slovensku po roce 1993

Comparison of divorce behaviour between the Czechs and Slovaks since 1993

Bakalářská práce

Vedoucí bakalářské práce: RNDr. Jiřina Kocourková, Ph.D.

Praha, 2012

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracoval/a samostatně a že jsem uvedl/a všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 24. 8. 2012

Podpis

Poděkování:

Ráda bych poděkovala vedoucí mé bakalářské práce RNDr. Jiřině Kocourkové, Ph.D. za rady, čas a podklady, které mi ochotně poskytla.

Porovnání vývoje rozvodovosti v České republice a na Slovensku po roce 1993

Abstrakt:

Tato práce se zabývá analýzou a porovnáním vývoje rozvodovosti mezi Českou a Slovenskou republikou od roku 1993. Jejím cílem je zjistit, zda ve vývoji mezi zeměmi převažuje sblížování nebo zda se objevily některé odlišnosti a proč. První část práce se zabývá vývojem rozvodové legislativy a rozvodovosti na území Československa. Teoretická část se zaměřuje na příčiny rozvodovosti s ohledem na sledované území a období. Nejprve jsou diskutovány strukturální faktory související s procesem modernizace rodiny, potom sňatkové chování, koncept sociální dědičnosti rozvodového chování a religiozita. Analytická část dokumentuje vývoj intenzity rozvodovosti v posledních 20 letech z hlediska věku, délky trvání a počtu nezletilých dětí. Výsledky ukazují, že směr vývoje v obou zemích je stejný. Významnější rozdíl si udržela pouze celková intenzita, ale i v té dochází ke sblížování.

Klíčová slova: Rozvod, Česká republika, Slovenská republika

Comparison of divorce behaviour between the Czechs and Slovaks since 1993

Abstract:

This thesis is considering analysis and comparison of divorce development model between Czech and Slovak republic since the year 1993. Its main goal is to find out wheter - considering the two countries development - bonding overweights or wheter some anomalies appeared and why. First part of the thesis describes legislative and divorce rate development. Theoretical part focusses on reasons for divorce considering monitored area and time period. First the structural factors coherent with processes of family modernisation is discussed, then marital behavior, the concept of social heredity of divorce behavior and religiosity. Analytical part documents the development of divorce intensity in the last 20 years considering age, duration and quantity of under-age children. Results show that the direction of development is similar in both the countries. Major difference is held only in overall intensity, but even in that area it comes to bonding.

Keywords: Divorce, Czech Republic, Slovak Republic

OBSAH

1 Úvod	7
1.1 Struktura práce	7
2 Metody analýzy a zdroje dat	9
3 Rozvodovost na území Československa do roku 1993	11
3.1 Vývoj legislativy	11
3.2 Vývoj rozvodovosti	12
4 Teoretická východiska	15
4.1 Postavení žen ve společnosti.....	16
4.2 Sňatkové chování	18
4.3 Sociální dědičnost rozvodového chování	20
4.4 Religiozita	21
5 Srovnání vývoje rozvodovosti mezi ČR a SR od roku 1993	23
5.1 Podmínky srovnání.....	23
5.2 Úhrnná rozvodovost	24
5.2.1 Míry rozvodovost manželství podle věku	25
5.2.2 Zastoupení rozvedených osob v populaci	28
5.3 Rozvody dle délky trvání manželství	29
5.3.1 Průměrná délka trvání manželství.....	30
5.3.2 Průměrný věk při rozvodu	31
5.4 Rozvody podle počtu nezletilých dětí	32
6 Shrnutí	36
6.1 Seznam použité literatury	38

Kapitola 1

1 Úvod

Rozvod je v našich kulturních podmínkách chápán jako právní zrušení manželství během života obou partnerů, jemuž předchází jeho reálný rozpad. Jde o jediné možné ukončení platného manželství za života obou partnerů (Petrušek; Vodáková. 1996. s. 955). Reálným rozpadem je myšlen stav, kdy se manželský nesoulad dostane do fáze, kdy podstatným způsobem narušuje některou z funkcí rodiny. Problematika rozvodovosti se stala fenoménem dnešní doby. Sociální osiřeni je v současnosti mnohonásobně častější než faktické osiřeni úmrtím jednoho z rodičů (Šťastná. 2005. s. 21). Při neustálém stoupaní rozvodovosti je třeba se tímto procesem podrobně zabývat a snažit se odhalovat jeho příčiny, neboť důsledky rozvodů mají dopad na celou společnost, například v podobě změny rodinných struktur nebo vzniku neúplných rodin.

Datum 1. leden 1993 byl velkým mezníkem (v návaznosti na 17. 11. 1989) v dějinách obou zkoumaných zemí. V tento den se země po sedmdesáti letech oddělily a začaly fungovat jako dva samostatné státy, mluvíme o nově vzniklé České republice a Slovenské republice. Jak čas ukázal, tento den nebyl významným mezníkem pouze z politického a geografického hlediska. Došlo k transformaci celé společnosti, přičemž změny se nevyhnuly ani sociální struktuře a populačnímu vývoji. Slovensko bylo zemí, s kterou Česká republika tvořila téměř celé dvacáté století jeden stát. Během této doby se původně značně odlišné demografické struktury obou populací poměrně sblížily (Fialová, L. aj. 2010. s. 17). Tato práce se zaměřuje na analýzu rozvodovosti na zmíněných dvou územích s cílem zjistit, zda sblížení intenzity rozvodovosti trvá i po rozdělení Československa, nebo zda se v nově vzniklých státech objevily některé odlišnosti ve vývoji procesu. Abychom fenoménu rozvodovosti porozuměli, je potřeba se seznámit s jeho historií a možnými faktory, které intenzitu rozvodovosti ovlivňují. Těmito dvěma tématy se bude zabývat první část následující práce. Samotná analýza zkoumající rozvodovost v České a Slovenské republice za posledních téměř 20 let je obsažena v druhé části práce. Práce se zaměřuje na zkoumání příčin rozvodovosti, odlišností a podobností ve vývoji rozvodovosti mezi oběma studovanými státy.

1.1 Struktura práce

První stránky práce patří výčtu hlavních zdrojů dat pro analytickou část a popisu použitých metod demografické analýzy ve stejné části práce a podkapitoly 3. 2.

Práce pokračuje kapitolou, která se věnuje rozvodovosti v Československu, přičemž má dvě podkapitoly. Jedním z předpokladů je společenská tolerance rozvodů, která se většinou odráží v jejich právní dostupnosti, proto je první podkapitola věnovaná vývoji rozvodové legislativy na území Československa, a to od jeho vzniku až po jeho zánik. Na tuto kapitolu navazuje popis vývoje intenzity rozvodovosti v období fungování Československa. Historický kontext je zásadní pro pochopení dnešní úrovně rozvodovosti, a proto je jeho místo v práci nepostradatelné.

Teoretická část práce shrnuje faktory ovlivňující rozvodovost s ohledem na zkoumaná území a období, přičemž není v jejích možnostech diskutovat všechny faktory, neboť rozvodovost je velmi složitý a nejednoznačný proces, na který působí řada faktorů a neexistuje žádná spolehlivá komplexní teorie, která by byla ověřitelná (Možný. 2006. s. 212).

Následující kapitola se nejprve věnuje metodickým potížím srovnatelnosti dat, a poté porovnává vývoj rozvodovosti mezi oběma státy v daném období ze třech základních hledisek pomocí vybraných ukazatelů.

Poslední kapitola obsahuje závěrečnému shrnutí a seznam použitých zdrojů.

Kapitola 2

2 Metody analýzy a zdroje dat

Analytická část práce studující proces rozvodovosti pomocí demografické analýzy, čerpá data ze statistických úřadů obou zemí, tedy Českého statistického úřadu a Statistického úřadu Slovenské republiky. Za Českou republiku byla do roku 2005 využita data, která Český statistický úřad publikoval pod názvem „Pohyb obyvatelstva v České republice v daném roce“. Data novější jsou přebrána z pramenných děl nazvaných „Demografické ročenky ČR v daných letech“, které jsou dostupné online na oficiálních stránkách úřadu (http://czso.cz/csu/redakce.nsf/i/casova_rada_demografie_2009_1990). Data za Slovenskou republiku jsou rovněž k dispozici online, také v pramenných dílech a v detailním třídění. Publikace nesou i obdobný název „Pohyb obyvatelstva v Slovenské republice v daném roce“ (<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=6674>). „*Pramenné dílo je základním zdrojem podrobných dat o pohybu obyvatelstva, také o jeho početní velikosti a složení podle pohlaví, věku a rodinného stavu v daném roce*“ (ČSÚ).

Vývoj rozvodovosti v analytické části reprezentuje několik ukazatelů. Prvním, obecným a základním ukazatelem jsou míry rozvodovosti podle doby uplynulé od sňatku (r_x^r), které vztahují rozvody dané délky trvání manželství ke sňatkům, ze kterých vzešly. Počítají se pomocí třetích hlavních souborů a k výpočtu je tudíž potřeba dvou sousedních sňatkových kohort. Tento typ ukazatele nazýváme redukované rozvody. Jejich součtem získáme úhrnnou rozvodovost ($\acute{u}r$), která nám dává informaci, jaký podíl původně uzavřených sňatků se rozvede. „*Úhrnná rozvodovost syntetizuje úseky života různých sňatkových kohort při různé délce trvání. Roční součet měr nezávisí pouze na intenzitě rozvodovosti jednotlivých sňatkových kohort, ale rovněž na rozložení rozvodů v závislosti na době uplynulé od sňatku, která může být mezi jednotlivými kohortami odlišná*“ (Pavlík, aj. 1986. s. 284).

$$r_x^r = R_x / [(S_x + S_{x+1}) / 2]$$

$$\acute{u}r = \sum r_x^r$$

Průměrnou dobu trvání sňatku získáme pomocí následujícího vzorce:

$$= \sum [(x + 0,5) * r_x^r] / \sum r_x^r$$

R... počet rozvodů

S... počet sňatků

x... délka trvání manželství

Dále vývoj rozvodovosti charakterizují míry rozvodovosti manželství podle pohlaví a věku, k jejich výpočtu jsou třeba rozvody v daném roce podle věku a střední stavy vdaných žen a ženatých mužů v témže roce také tříděné podle věku. Výsledná míra rozvodovosti v určitém věku a roce je potom podíl počtu rozvodů u mužů či žen v daném věku a roce a střední stav vdaných žen či ženatých mužů ve stejném věku a roce.

$$r_x^m = R_x / {}_{1.7}P_x^{\text{ženati/vdané}}$$

K výpočtu průměrného věku při rozvodu používáme podobný vzorec:

$$= \sum [(x + 0,5) * R_x] / \sum R_x$$

1.7.P... střední stav obyvatelstva

x ...věk

K zjištění procentuálního zastoupení rozvedených osob v populaci dojdeme tak, že počet rozvedených podle pohlaví a věku (v této práci k 31. 12. daného roku) dělíme celkovým počtem obyvatelstva ve stejném věku (také k 31. 12.).

$$= {}_{31.12.}P_x^{\text{rozvedení}} / {}_{31.12.}P_x$$

Posledním hlediskem, z kterého je rozvodovost v této práci zkoumána, je hledisko počtu nezletilých dětí v rozvádějícím se manželství. Podíl rozvodů podle počtu nezletilých dětí vypočítáme relativně jednoduše jako počet rozvodů bezdětných manželství, manželství s jedním nezletilým dítětem (manželství se dvěma nezletilými dětmi a s třemi a více) k celkovému počtu rozvodů v daném roce.

$$= R^{\text{dle počtu nezletilých dětí}} / \sum R$$

Hrubá míra rozvodovosti je v dnešní době pouze orientační ukazatel, neboť vztahuje počet rozvodů v daném roce ke střednímu stavu obyvatelstva stejného roku, tedy i k obyvatelstvu které rozvod podstoupit nemůže. Přesto je v práci použita k ilustraci vývoje v Československu mezi lety 1920-1949, neboť data k výpočtu přesnějších ukazatelů jsou k dispozici až od roku 1950. Její výpočet vypadá takto:

$$hmro = R / {}_{1.7}P * 1000$$

Index rozvodovosti, který vztahuje počet sňatků v daném roce k počtu rozvodů v témže roce, se v práci také objevuje jen k ilustraci prvních třiceti let společného státu. V analytické části se neobjevuje vůbec, neboť je pro tato území a období nevhodný. V tomto období se extrémně snížil počet sňatků, a tudíž ukazatel ztrácí svou vypovídající schopnost, nehledě na to, že počet rozvodů a počet sňatků v daném roce jsou veličiny, které spolu ani tak nesouvisí (Katedra demografie a geodemografie. 2007. s. 32).

$$ir = R / S * 100$$

Kapitola 3

3 Rozvodovost na území Československa do roku 1993

3.1 Vývoj legislativy

Jak píše Pávek (1973, s. 41), úkolem všech zákonů, které se týkaly rozvodů a rozluky, bylo mezi jiným i působit jako zábrana neuváženým, popřípadě neodpovědným zánikům manželství, z čehož vyplývá, že legislativa a její změny jsou jedním z faktorů ovlivňující intenzitu rozvodovosti.

V době vzniku Československé republiky byl právní zánik manželství možný dvěma způsoby, buď rozvodem od stolu a lože, nebo rozlukou. Šlo o tzv. dvoukolejný nebo také dvoustupňový rozvod. V prvním případě byl zánik dočasný, znamenal pouze zrušení manželského společenství (od stolu a od lože), avšak manželství jako právní svazek trvalo nadále. Rozvedení manželé si byli povinni nadále zachovávat manželskou věrnost a mohli kdykoliv obnovit manželské společenství. Rozluka naproti tomu měla podobu dnešního rozvodu. Znamenala úplné zrušení manželského právního svazku. Oběma způsobům zániku manželství předcházelo tzv. smírčí řízení. Od roku 1919 je na území Českých zemí možná rozlučitelnost manželství i u katolíků. Do té doby bylo možno jejich manželství rozvést jen rozvodem od stolu a lože. Tato novela platná od 13. 6. 1919 obsahuje dále ustanovení o objektivních a subjektivních důvodech rozluky. Na Slovensku bylo již od roku 1894 možné rozloučit manželství bez zřetele na náboženské předpisy dané církví, neboť tam platil uherský manželský zákon, který byl modernější a rozpracovanější. Ve věcech rozvodu, které by mohly mít dopad na intenzitu rozvodovosti, se však až na zmíněnou dřívější možnost rozluky katolíků příliš nelišil (Pávek, 1973, s. 17-20).

Další právní úprava byla poměrně převratná. Přišla až se zákonem č. 265/1949, který byl uveden v platnost k 1. 1. 1950. Tento zákon zrušil dvoukolejný systém rozvodu a ustanovil rozvod jako jedinou formu zániku manželství za života obou manželů. Bylo zrušeno smírčí řízení před rozvodem, což vedlo k nárůstu rozvodovosti. Tato chyba byla záhy napravena směrnicemi z roku 1953, které přesunuly smírčí pokus do prvního ústního jednání v rozvodovém řízení. Dále byl zaveden princip výlučné viny (před tím platil princip převážné viny), což v praxi znamenalo, že pokud došlo mezi manžely k hlubokému a trvalému rozvratu (tím je myšleno, že manželský svazek dále neplní své funkce), mohl manžel, jenž rozvrat výlučně zavinil, žádat soud o rozvod manželství jen v případě, že druhý manžel souhlasil. Nový zákon o rodinném právu mj. zmiňuje i to, že rozvod se nemůže uskutečnit, pokud je to v rozporu se zájmem nezletilých dětí. Důležité je, že zavedením výše zmíněného zákona přestal platit právní dualismus a manželské právo začalo působit jednotně v Českých zemích i na Slovensku (Pávek, 1973, s. 55-56).

Následující právní úprava z roku 1963 s účinností od 1. 4. 1964 byla zakotvena v zákoně o rodině č. 94. Tato změna nebyla tak markantní jako změna předešlá, de facto šlo o novelu předešlého zákona (Pávek, 1973, s. 75). Zmíněný nový zákon o rodině je předělem kvůli opuštění principu výlučné viny za účelem existence možnosti zániku tzv. mrtvých manželství.

V praxi to znamená, že se nahradilo subjektivní hledisko principu viny na rozvodu zásadou objektivního hlediska, čili zda manželství může plnit svůj společenský účel. Došlo také k znovu ustanovení smírčího řízení před rozvodem, dokonce dvojího. Ovšem to se ukázalo jako málo účinné, tudíž bylo zrušeno novelou platnou od roku 1973 (Kučera. 1994. s. 96).

3.2 Vývoj rozvodovosti

Československo vzniklo jako silně heterogenní stát z ekonomického, sociálního národnostního i demografického hlediska (Kučera. 1994. s. 7).

Vznik Československa se sice datuje k 28. 10. 1918, ovšem v demografické statistice (i přes tisíciletou tradici institutu rozvodu jako formy zániku manželství) se objevil ukazatel rozvodovosti teprve od roku 1920, a to v souvislosti s přijetím novely č. 320/1919 (Srb. 2004. s. 179). Vývoj rozvodovosti je proto popisován od roku 1920. I přesto jde o relativně dlouhé období, během něhož se změnila metodika sběru dat, což v pozdějších letech umožnilo výpočet přesnějších ukazatelů. Proto je popis rozvodovosti na území Československa rozdělen do dvou období. První popisované období končí rokem 1949, druhé začíná rokem 1950 a končí stejně jako Československý stát rokem 1992.

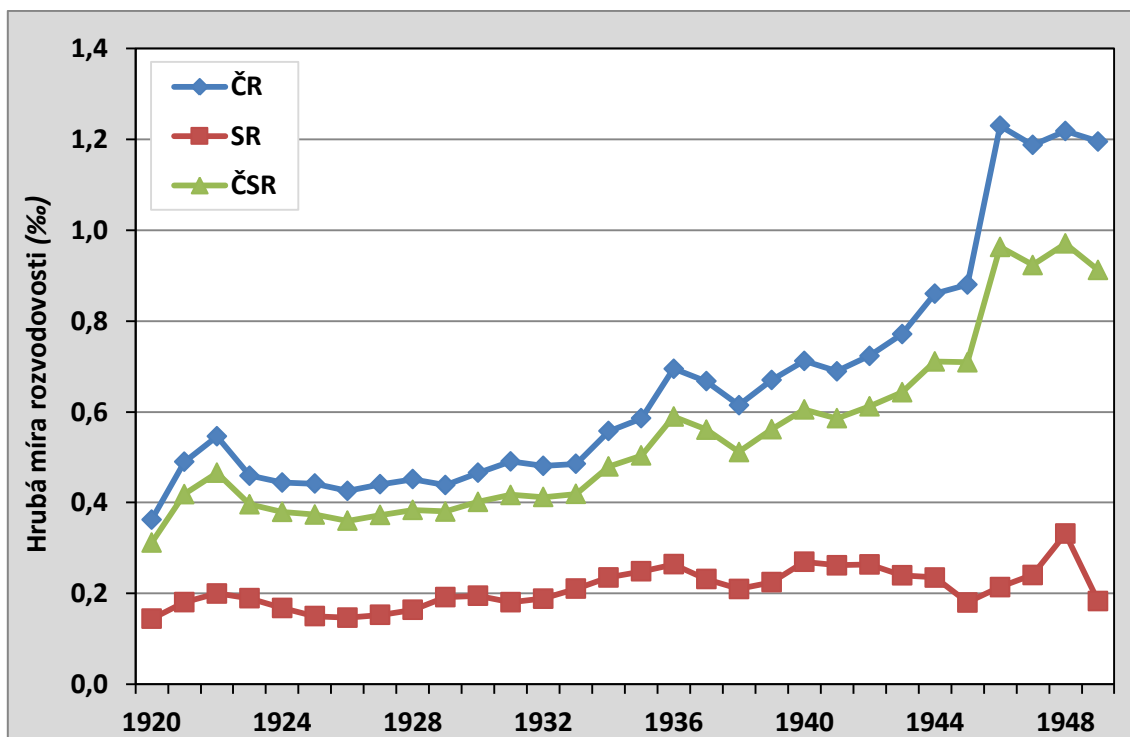
Pro popis prvního období nejsou dostupná data, která by byla vhodná pro výpočet úhrnné rozvodovosti, či jiných přesnějších ukazatelů. Proto pro popsání intenzity tohoto procesu lze vycházet pouze z počtu rozvodů, popřípadě z hrubších ukazatelů než je úhrnná rozvodovost. Prvním takovým ukazatelem je hrubá míra rozvodovosti, která nezohledňuje vliv struktury obyvatelstva podle rodinného stavu a věku, a druhým v dnešní době téměř nepoužívaným ukazatelem je index rozvodovosti. Vzhledem k tomu, že k popisu tohoto období jsou použity i absolutní počty rozvodů, je zapotřebí vědět, že na počátku fungování Československa činil početní rozdíl mezi středními stavy obyvatelstva žijícím na dnešním českém a slovenském území v průměru sedm milionů, přičemž v Českých zemích žilo necelých 77 % obyvatelstva. Další metodickou poznámkou, kterou je třeba zmínit, je, že pokud v tomto období mluvíme o rozvodech, máme na mysli rozluky, neboť právě rozluky měly podobu dnešního rozvodu.

V průběhu prvního analyzovaného období, tj. mezi léty 1920 a 1949, měla hrubá míra rozvodovosti v Československu stejný trend jako hrubá míra rozvodovosti na českém území, jen byla o necelou 0, 1 ‰ nižší (Obr. 1). Její úroveň snižoval počet rozvodů na území dnešního Slovenska, kde v prvním sledovaném roce došlo jen k 434 rozvodům, oproti 3 618 v Českých zemích. Rozvodovost tedy byla již při vzniku první republiky relativně vysoká (2,4 rozvodu na 100 sňatků) a v prvních letech fungování Československa stoupl počet rozvodů na 6,1 tisíce (1922). Vzrůst počtu rozvodů na počátku dvacátých let měl pravděpodobně souvislost s novelou zákona platnou od června 1919. Tato novela povolila na území českých zemí poprvé v historii rozluku i katolíkům. Pravděpodobně tedy došlo k rozluce manželství u katolíků, kteří byli v manželství dlouhodobě nešťastní, na možnost rozluky čekali a také ji hned využili. Po tomto krátkodobém vzestupu počet rozvodů klesl a osciloval kolem pěti tisíc až do konce dvacátých let. V průběhu třicátých let, především v druhé polovině, rozvodovost opět stoupala, roku 1936 byla překročena hranice osmi tisíc rozvodů a hrubá míra rozvodovosti se přiblížila k 0,6 ‰. Během let 1937-1938 došlo k poklesu, zřejmě vlivem nejisté politické situace (Pávek. 1973. s. 37). Demografická data z období 1938-1944 nejsou úplná, skládají se z více pramenů, čímž se snižuje jejich spolehlivost. Nicméně v tomto období pokračoval nepřetržitý růst počtu rozvodů (Kučera. 1994. s. 42). Roku 1944 došlo k 10,5 rozvodům na 100 sňatků a k největšímu absolutnímu počtu rozvodů došlo roku 1946 (12,4 tisíc), přičemž na Slovensku dosahovala hrubá míra rozvodovosti v tomto roce relativně nízké hodnoty 0,2 ‰. České země naproti tomu tento rok překročily hranici 1 ‰. Vysoká rozvodovost byla zřejmě ovlivněna probíhající válkou, byla odrazem ukvapených sňatků uzavíraných se záměrem vyhnout se pracovnímu nasazení, přičemž pracovní nasazení (i žen) znamenalo zvýšení kontaktů, tyto navázané kontakty mezi ženatými muži a vdanými ženami mohly vést až k rozvratům rodin (Kučera. 1994. s. 42).

Na Slovensku v tomto období jen 3-5 % zániků manželství končilo rozvodem či prohlášením manželství za neplatné. V Českých zemích v prvních pěti letech sledovaného

období připadalo 8 % zániků manželství na rozvody či anulace, v posledních letech období to bylo již 19 %. Přestože rozvodovost až do roku 1949 na obou územích plynule rostla, stoupání se dá pořád považovat za relativně mírné a úhrnná rozvodovost v průběhu tohoto období nepřekročila hranici 1 ‰ (Zdroj dat: Srb. 1995. s. 21-30, Kučera. 1994. s. 8-9).

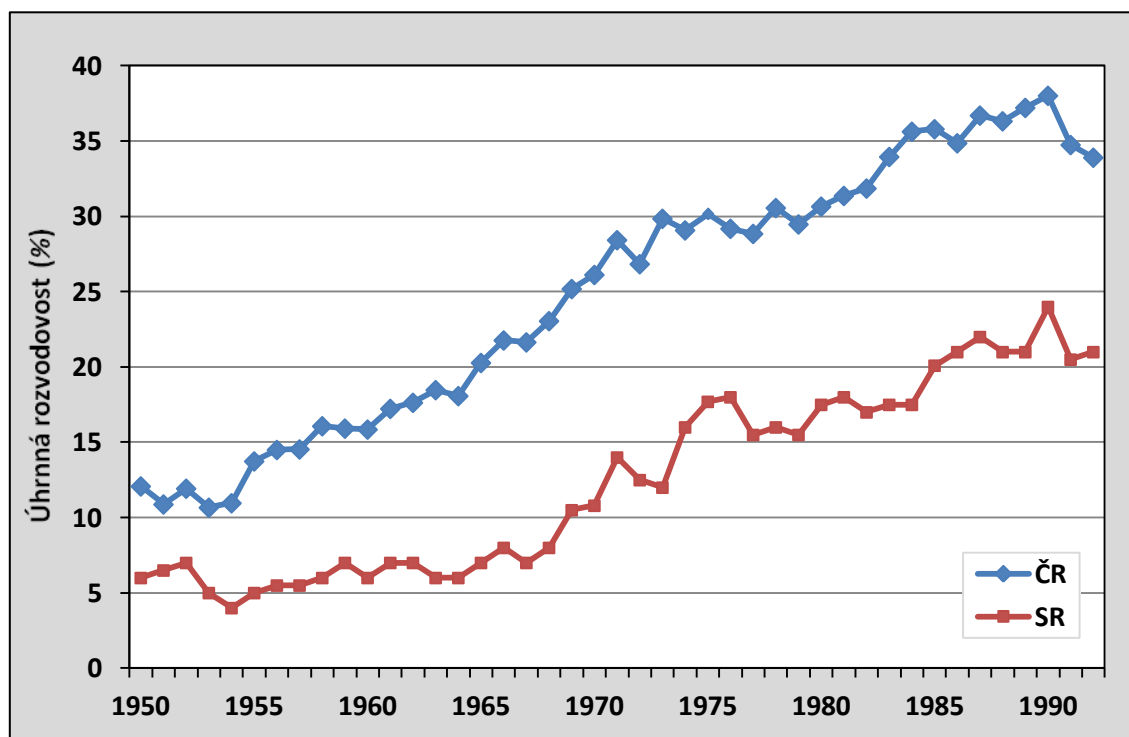
Obr. 1 – Vývoj hrubé míry rozvodovosti na území ČR, ČSR a SR v období 1920-1949

Zdroj: Srb, V. 1995. s. 21-34

Druhé období, období druhé poloviny dvacátého století až do vzniku dvou samostatných republik roku 1993, provázela obě území i nadále rostoucí intenzita zániku manželství rozvodem. V roce 1950 se na území dnešního Slovenska rozvádělo 6 % manželství, oproti 12 % na území dnešní České republiky. Rozdíl byl tedy na počátku období dvojnásobný. Na slovenském území se intenzita rozvodovosti až do druhé poloviny šedesátých let příliš neměnila. Na českém území začal růst rozvodovosti již v druhé polovině padesátých let. V první polovině šedesátých let se na českém území rozvádělo již každé páté manželství a rozdíl v intenzitě mezi územími byl téměř trojnásobný. V druhé polovině šedesátých let rostla intenzita již na obou územích. Na konci šedesátých let se v Slovenské socialistické republice (dále jen SSR) rozvádělo každé desáté manželství, v České socialistické republice (dále jen ČSR) končilo rozvodem každé čtvrté manželství. Od sedmdesátých let až po zánik společné republiky rostla rozvodovost na obou územích. V SSR byla sice po celé období intenzita rozvodovosti nižší, ovšem od sedmdesátých let až po zánik Československa rostla mnohem dynamičtěji. Zatímco v sedmdesátých letech byl rozdíl mezi ČSR a SSR dvojnásobný (stejně jako na začátku období). Od osmdesátých let až po konec období se rozdíl dále snižovaly. V posledním roce trvání společného státu dosahovala úhrnná rozvodovost v ČSR téměř 34 %, v SSR 21 %. Nižší intenzitu rozvodovosti si SSR uchovalo pravděpodobně z důvodů náboženské tradice, která ovlivňovala postoje k rozvodům (Rychtaříková. 2010. s. 30).

Obr. 2 – Vývoj úhrnné rozvodovosti na území dnešní České a Slovenské republiky v období 1950-1992

Zdroj: Bartoňová D. aj. 2010. *Demografická situace České republiky: Proměny a kontexty 1993-2000*. s. 47-63

Od roku 1948 až do 1989 patřilo Československo k zemím socialistického bloku, pro které byl typický východoevropský model rodinného chování, ke kterému patřila i vysoká rozvodovost. Stát výrazně formoval demografické chování, kromě toho se v tomto období významně mění postavení rodiny. Postupně bylo přijímáno pojetí manželství, kdy po ztrátě citových vazeb mezi manžely není důvod manželství nadále udržovat. Toto pojetí, s kterým se stotožňovalo stále více obyvatelstva, vedl k faktickému snižování vážnosti rodinných vztahů, tudíž k vyšší rozvodovosti při ztrátě zodpovědnosti za nezletilé děti (Kučera. 1994. s. 62). Vysoká úroveň rozvodovosti byla ale způsobena mnoha dalšími okolnostmi. V Československu byl v tomto období velmi nízký sňatkový věk spolu s vysokou intenzitou sňatečnosti, přičemž nezanedbatelná část sňatků byla vynucena těhotenstvím snoubenky. Tato manželství byla často neuvážená a často končila rozvodem. Výskyt neuvážených manželství dokládá vysoká rozvodovost do 20 let, která dominovala v ČSR (Finková. 1986. s. 300). Dalšími příčinami byla snadná právní dostupnost rozvodů, nedostatečná výchova k manželství a rodičovství, vysoká zaměstnanost žen a růst jejich vzdělanosti, dále bytová situace aj. (Kučera. 1994. s. 96).

K vývoji rozvodovosti v Československu lze konstatovat, že v průběhu dvacátého století, kdy Češi a Slováci sdíleli společný stát, tudíž i jednotnou legislativu, ekonomiku a sociální politiku, došlo k značnému sblížení intenzity zániku manželství rozvodem.

Kapitola 4

4 Teoretická východiska

Demografický vývoj po společenské transformaci odstartované roku 1989 prošel zásadními změnami. Změny v demografických charakteristikách v obou populacích jsou podstatným atributem proběhnutých politických, sociálních a ekonomických změn (Večerník. 1998. s. 92; Husáková; Rievajová. 2010. s. 1). Samotní jedinci začali demografické změny pociťovat později než změny ostatní, ovšem to neubírá změnám v demografickém chování na důležitosti, neboť kromě toho, že jsou atributem změn ostatních, v historii zároveň ovlivnily například změny právní či politické (Bleha. 2009).

Samotný vývoj rozvodovosti na zkoumaných územích popisuje pátá kapitola, snahou této kapitoly je popsat okolnosti, které rozdílly, popř. sblížování trendů, ovlivňovaly. Úroveň rozvodovosti je kromě legislativy ovlivňována celou řadou společenských a sociálních faktorů, jako jsou kultura a tradice, stupeň zachování religiozity obyvatelstva, hodnotová orientace, růst individualismu a emancipace žen. Z dalších faktorů je proces rozvodovosti ovlivněn také intenzitou sňatečnosti (Fialová; Kalibová. 2010). Faktorům ovlivňující úroveň rozvodovosti bude věnována pozornost v této teoretické části práce. Je třeba zmínit, že následující výčet faktorů není vyčerpávající, jsou diskutovány faktory s ohledem na období a území zkoumání.

Všechny hospodářsky vyspělé země prochází v posledních desítkách let procesem modernizace, kterému se nevyhnula ani instituce rodiny. Pro evropské země je proces modernizace spojen v posledních desetiletích s demokratizací rodinných vztahů, především s přeměnou tradičních rodinných vztahů založených na autoritě muže na rovnoprávnost mezi oběma pohlavími (viz. podkapitola 4.1) a s přechodem od vztahů určených původem k vztahům na základě vlastního výběru (viz. podkapitola 4.2), dále dochází k rostoucí otevřenosti a adaptabilitě rodin na společenské změny a v neposlední řadě k pluralitě rodinných struktur a forem (Chorvát. 2006. s. 8). Tyto strukturální změny společně se změnou hodnotové orientace (reprezentované hlavně rostoucím individualismem) a technologickým aspektem změn se přičinily k formování demografických trendů, které lze dnes považovat za dlouhodobé. Některé z nich se vyznačují podobnými charakteristikami jako změny, které začaly probíhat v zemích západní Evropy již v šedesátých letech minulého století. V obou zkoumaných společnostech dochází od počátku devadesátých let k některým změnám, které jsou charakteristické pro druhý demografický přechod (Bleha. 2009. s. 63; Sobotka. 2008. s. 172).

Teorii druhého demografického přechodu poprvé představují Ron Lesthaeghe a Dikr van de Kaa v roce 1986. Jde o změny v demografickém chování, především změny v úrovni plodnosti, partnerském chování a v proměně celé rodiny, které jsou reprezentovány širokým souborem procesů, které se podle autorů konceptu projevují v určité časové souslednosti. Důležité je, že koncept zahrnuje i procesy jako pokles úrovně sňatečnosti, růst průměrného sňatkového věku, nárůst počtu kohabitací, zvyšování rozvodovosti a nárůst podílu rozvedených osob v populaci, zvyšování vzdělanostní úrovně a zaměstnanosti žen, růst počtu neúplných rodin (Van de Kaa.

2002. s. 9-10). Také je třeba zmínit, že změny v demografické chování související s druhým demografickým přechodem nejsou stále ukončeny.

Přestože k většině procesů spojených s demografickým přechodem začalo ve zkoumaných státech docházet zhruba o 30 let později¹, k růstu rozvodovosti, která je předmětem zkoumání, docházelo na území Československa již v průběhu druhé poloviny padesátých let. Není tedy možné vysvětlit konkrétně vývoj rozvodovosti v České republice a na Slovensku pouze konceptem druhého demografického přechodu. Celý koncept obsahuje příliš široký pohled na problematiku, ovšem některé jeho dílčí aspekty by mohly mít vliv na vývoj rozvodovosti na Slovensku a v České republice. Těmto aspektům bude věnován zbytek teoretické části práce.

„Kulturní a hodnotové změny poháněné hospodářským bohatstvím a vyznačující se sekulárním individualismem a orientací na osobní seberealizaci, jsou předpokladem k rozsáhlým změnám v rodinném chování“ (Sobotka. 2008. s. 210). Hluboko za těmito změnami stojí proces modernizace. Mnozí nepřímou spojují modernizaci s manželskou nestabilitou, neboť jevy, jež ji doprovází, bývají ohniskem pro vysvětlení změn a disorganizace v rodině (Trenth; Scott. 1989. s. 392). Jedním takovým, v současnosti často diskutovaným jevem, je individualizace. Proces individualizace je založen na myšlence, že úspěch a postavení člověka závisí na individuálním úsilí a schopnostech. Individualismus souvisí se změnou hodnotové orientace. Orientace na vlastní seberealizaci byla jistě již v minulosti často ceněnou hodnotou u části populace. Jednalo se však o marginální jev. Právě proces modernizace podporuje sociální hodnoty jako je úspěch a osobní seberealizace (Trenth; Scott. 1989. s. 393). V našich kulturních podmínkách existují náznaky transformace hodnot a postojů, které jsou dávány do souvislosti s rostoucím individualismem. Mnoho studií dokazuje pokles významu rodiny v hierarchii hodnot. Přestože se tyto změny zdají být univerzální, existuje rozmanitost mezi státy, daná jejich kulturou, historií, rodinnou a sociální politikou, tempem sekularizace aj. (Sobotka. 2008. s. 179). Například Česká republika se řadí mezi země kulturně spíše liberální, zatímco Slovensko je spíše konzervativní země vyznávající tradiční hodnoty. Tento konzervatismus na Slovensku se projevuje například nižším podílem kohabitujiících mladých lidí nebo vysokým zastoupením věřících. Právě religiozita má dopad na postoje k manželství a rodičovství (Nešporová. 2010) Ve zkoumaných zemích (stejně jako ve většině zemí východní Evropy) byl proces individualizace, a s ním spojená transformace hodnot, podpořen pádem socialistického režimu. Objevily se nové možnosti v podobě např. možnosti vzdělávání doma i v zahraničí. Další proměnnou, ovlivňující hodnotovou orientaci, je stupeň ekonomického vývoje země, neboť materiální nejistota zvyšuje význam tradičních hodnot a konzervativního myšlení (Sobotka. 2008. s. 193). Řada výzkumů dokazuje, že hodnotová transformace a šíření individualismu postihuje především mladší populaci, a to převážně městskou a vzdělanější (Sobotka. 2008. s. 201).

Proces modernizace mj. zaměnil pořadí důležitosti rodinných funkcí. Tradiční ekonomická byla nahrazena právě emocionální, která se ale uspokojuje problematičtěji (Chorvát. 2006. s. 11). Z výzkumů postojů k manželství a rodině realizovaných v České republice a na Slovensku v posledních letech vyplývá, že mladí lidé stále považují manželství za velmi důležité. Ovšem chybí jim přesvědčení, že jejich vlastní manželství může trvat celý život (Ruttmarová. 2006. s. 5). Člověk i přes orientaci na sebe, na své uplatnění, stále hledá štěstí v blízkém vztahu. Důvodem tohoto hledání je nejistota ostatních sociálních svazků (Chorvát. 2006. s. 11)

4.1 Postavení žen ve společnosti

¹ Důvodem bylo výrazné formování demografického chování státem, a to za pomoci značných sociálních podpor

S hodnotovou změnou souvisí mimo jiné i strukturální faktor, a to postavení žen v dané společnosti. V průběhu dvacátého století se rozvíjí sexuální a ženská emancipace. Sexuální emancipace usiluje o uplatnění práva na sexuální život jako výhradní záležitost jednotlivce, nikoliv státu či jiné instituce. Týká se mj. mimomanželských sexuálních vztahů a samotné instituce manželství a její dopad tkví v odmítnutí monopolu manželství na sex a experimentování s novými formami sexuální vztahů, z nichž nejvýznamnějším se stalo nesezdané soužití, o kterém bude řeč níže. Ženská emancipace se v posledních letech snaží především o přístup žen k vyššímu vzdělání a jeho uplatnění bez diskriminačních faktorů. Obecně emancipace usiluje o ekonomickou a sociální rovnost a nese s sebou změnu sociokulturních vzorců (Petrušek; Vodáčková. 1996. s. 254). Někteří autoři řadí právě sexuální revoluci mezi faktory, které způsobily rozsáhlé změny v domácnostech, změnu v pojetí mužské a ženské role a tím nepřímo „velký rozvrat rodin“ (Fukuyama. 2006. s. 48).

V padesátých letech dvacátého století se postupně začala hroutit patriarchální rodina. Do té doby platilo, že muž byl povinen zajistit domácí příjmy a dát rodině směr. Žena naproti tomu zodpovídala za citovou soudružnost, zaměstnávala se domem a dětmi (Lipovetsky. 2000. s. 232). Již desetiletí jsou tyto tradiční rodinné role zpochybňovány. „*Emancipační procesy v šedesátých a především v sedmdesátých letech měly za následek změnu v postojích, v možnostech v oblasti vzdělávání a práce a následně způsobily i všeobecně vyšší podíl žen ve všech mimorodinných oblastech života*“ (Onrejkovič; Majerčíková. 2006. s. 15). Nový model, který je v moderních společnostech platný dnes, ustavil ženy často jako vládkyně nad příjmy ze své práce (především v domácnostech, kde oba manželé pobírají vysoké platy, spravují své příjmy každý sám), což vedlo k růstu jejich rozhodovacích pravomocí. To platí částečně i v péči o domácnost a děti. Domácí práce se staly předmětem vyjednávání mezi mužem a ženou. Obzvláště v případech, kdy žena je profesně činná, muži vykonávají kdysi výlučně ženské práce a nedělá jim problém ani starost o děti. Prosazuje se tzv. rovnostářský ideál. Rovnostářské dynamice se podařilo zdiskreditovat spojení muže s autoritou, nicméně sepětí ženy se zodpovědností za domácnost stále přetrvává. Muži ženám více pomáhají, ale jejich účast je jen dílčí. Avšak ženy, které pracují, věnují domácím pracím a dětem méně času, nežli ženy nezaměstnané. Technologický pokrok sice umožňuje zvládnutí domácích prací rychleji, ovšem roste časová náročnost organizace volného času dětí (tím je myšleno shánění kulturních, sportovních a dalších aktivit pro děti v mimoškolním čase), čímž se zvyšuje duševní náročnost (Lipovetsky. 2000. s. 233-236). Vyšší psychické vypětí spolu s rostoucí úrovní vzdělání a sebevědomí žen spolu s faktem, že má žena většinou svůj příjem a péči o domácnost a děti stejně zastává z větší části sama, může vést ženu i při menších manželských neshodách snáze až k rozhodnutí k rozvodu.

V mnoha empirických výzkumech je postavení žen reprezentováno mírou zaměstnanosti žen. Tento ukazatel, stejně jako ostatní ukazatele z výzkumu provedeného Katherine Trent a Scottem Southem (1989), naznačují, že sociální struktura (reprezentovaná v jejich výzkumu právě faktory jako např. socioekonomický rozvoj, převládající náboženství či postavení žen ve společnosti) ovlivňuje fungování rodiny a až poté (nepřímo) působí na výskyt rozvodů (Trent; South. 1989). Mnoho teoretiků se shoduje na faktu, že ve společnostech, kde je vysoká úroveň rozvodovosti, může rozvodovost poklesnout v souvislosti s procesem zlepšování postavení žen. Zároveň však tvrdí, že z dlouhodobého hlediska působí zrovnoprávnění žen a odstranění dominantního postavení muže opačným efektem, neboť zlepšení postavení žen, zvláště rostoucí míra zaměstnanosti žen, vytváří sociokulturní prostředí, v kterém je rozvod snáze dostupný, protože ekonomický příjem ženy, snižuje její ekonomickou závislost na manželovi. Nárůst pracovních příležitostí pro ženy jim poskytuje potřebné kontakty a dostatečnou nezávislost, díky čemuž je pro ně jednodušší „rozpustit“ nešťastné manželství (Trent; South. 1989). Vystává tedy otázka, zda je moderní manželství založené na lásce a náklonnosti stejně stabilní jako manželství založené na socioekonomických a jiných potřebách.

Pokud se zaměříme na Československou republiku, musíme konstatovat, že postavení žen prošlo dlouhým vývojem, který byl od padesátých let typický pro socialistické země. Do konce druhé světové války byly ženy v rodině, práci i společnosti nerovnoprávné. „Byly diskriminované platově a funkčně a jejich zastoupení v politickém a občanském životě země bylo minimální přesto, že buržoazní Československá republika patřila nejen mezi vysoce průmyslově rozvinuté země, ale i mezi země s jednou z nejvyšších zaměstnaností žen ve světě“ (Bauerová; Jančovičová. 1983. s. 225). Obratem v tomto procesu byl rok 1948 a nastolení socialistického režimu. Začala nová éra nejen v politickém a ekonomickém postavení československých žen v rámci celé společnosti, ale změnil se i vztahy mezi ženou a mužem v rodině, mezi rodiči a dětmi, další změny se týkaly dělby práce uvnitř rodiny a funkcí rodiny (Bauerová; Jančovičová. 1983. s. 225). V rámci extenzivního využívání pracovních zdrojů byly zaměstnány i matky malých dětí bez ohledu na jejich mateřskou úlohu. Ženám to bylo vyloženo jako dosažení jejich rovnosti a cesta jejich emancipace (Možný. 2006. s. 180). Zároveň měl socialistický režim zájem na co největší plodnosti, tudíž uvedl ženy do situace, kdy byly přetěžované, a po určité době došlo ke snižování plodnosti, protože žena nezvládala zaměstnání, péči o domácnost a péči o více než jedno, dvě děti. Stát na tuto událost reagoval zřizováním nových zařízení pro děti předškolního i školního věku, ovšem kapacita neodpovídala vzestupu zaměstnanosti žen (Kučera. 1994. s. 64). V tomto období se v západních společnostech vynořovalo mnoho studií, které dokládaly negativní vliv absence mateřské péče. I přes kompromis, který přišel v šedesátých letech v podobě prodlužující se mateřské dovolené, došlo k omezení počtu dětí v rodině a k změně ve funkcích rodiny (část výchovy se přesouvá do institucí zřízených státem). Kompromis byl neudržitelný, neboť náklady na dětská zařízení převyšovaly kapitalizovanou nadhodnotu z práce zaměstnané ženy (Možný. 2006. s. 181). Vzestup zaměstnanosti žen tedy spíše zkomplikoval jejich postavení, neboť jejich zaměstnanost byla vynucená režimem a sociální situací², tudíž v socialistickém Československu nebyla zvyšující se zaměstnanost žen doprovázena snížením úrovně rozvodovosti, přestože již za dob první republiky jsme patřili k zemím s vysokou úrovní rozvodovosti (Kučera. 1994. s. 64).

4.2 Sňatkové chování

Přechod od tradiční k moderní rodině zaměnil důležitost funkcí v rodině. Dnes je nejdůležitější emocionální funkce rodiny, což zdůrazňuje význam výběru partnera. V tradičních společnostech byl výběr partnera dán často původem, manželství byla často sjednávána předem. V dnešní době jsou taková manželství výjimečnou raritou. V souvislosti s touto změnou se vynořilo množství teorií, které vysvětlují, jak a proč se lidé zamilovávají. Sociální a psychologické vědy vysvětlují výběr partnera na základě sociálních jevů (normy, rodinné vzorce, racionální kalkulace), zatímco teorie biosociální se zaměřují na biologický aspekt lidského chování (Hamplová. 2006. s. 38). Sociálnímu prostoru, kde se setkávají lidé, kteří mají zájem nebo jsou předmětem zájmu o sňatek a zvažují vlastnosti potencionálních partnerů, říkáme sňatkový trh. Jako na každém trhu i zde funguje princip nabídky a poptávky a maximalizace prospěchu z různých hledisek. Tento původně čistě ekonomický přístup předvedl Gary S. Becker. Podle něj existují dva základní principy výběrového párování, které vede k produktivní domácnosti. Jde o princip komplementarity uplatňující se v oblasti zaměstnání (tržní vlastnosti by měli být odlišné) a princip kompatibility, podle nějž by si partneři z hlediska netržních vlastností měli být co nejpodobnější (vzhled, zájmy, inteligence) (Možný. 1999. s. 105).

Existují determinanty výběrového párování, které mají vliv na stabilitu manželství. Ač se zdá, že dnes člověk na sňatkovém trhu má plnou svobodu při výběru partnera, není tomu tak. Ve výběru životního partnera nás primárně ovlivňuje rodina, buď přímo svou autoritou, nebo nepřímo zakotvenými hodnotami a postoji. Sekundárně existuje řada kulturních a sociálních determinantů uzavření sňatku, mezi něž patří sousedství a teritoriální blízkost, věková, etnická a rasová, vzdělanostní a třídní homogamie a náboženská heterogamie (Možný. 1999. s. 110-115).

² Potřeba druhého příjmu v rodině, přestože finanční ohodnocení žen bylo nesrovnatelně nižší, byla často nutností

Úzkou vazbu na úroveň rozvodovosti mají v souvislosti se sňatkovým chováním čistě demografické ukazatele jako je intenzita sňatečnosti a průměrný věk při sňatku v dané populaci.

Intenzita sňatečnosti byla na území Československa od druhé poloviny dvacátého století až do konce osmdesátých let vysoká. Bylo to dáno tím, že „...do konce osmdesátých let se populace v Československu přiklání spíše k tradičnímu hodnotovému systému, v němž měl rodinný život včetně manželství vysoký kredit za relativně příznivých vnějších sociálních podmínek“ (Katedra demografie a geodemografie, 2007. s. 6). České země i dnešní Slovensko dosahovaly v tomto období podobně vysokých hodnot. Ukazatel úhrnné prvosňatečnosti žen v Československu dokonce v průběhu padesátých a sedmdesátých let překračoval 100 %³, v šedesátých a osmdesátých letech se pohybuje kolem 90% (Rychtaříková. 2010. s. 29). Hned na počátku devadesátých let došlo k rapidnímu poklesu intenzity sňatečnosti doprovázené vzrůstajícím věkem při sňatku, který byl v prvních letech jedním z důvodů poklesu intenzity. Za hlavní důvody poklesu sňatečnosti v devadesátých letech jsou ale považovány politické a především ekonomické změny systému. Po pádu železné opony měli lidé najednou zvýšenou nabídku možností, především, co se cestování a vzdělání týče. Došlo tedy ke změně časování důležitých životních kroků mladých lidí. Zároveň však jsou devadesátá léta spojená s tísnivou situací na trhu s byty (Večerník. 1998. s. 92). Kromě toho došlo roku 1991 k omezení novomanželských půjček. Pro úspěšné zakotvení v dospělém životě byla nutná delší příprava na zvolené povolání, což se projevilo v delším studiu většího podílu mladých lidí, který v průběhu sledovaného období dále narostl. (Katedra demografie a geodemografie, 2007. s. 6; Ondrejko, 2006. s. 14).

Někteří autoři udávají jako příčinu poklesu sňatečnosti v devadesátých letech v České republice tzv. sňatkovou tíseň. Příčinou sňatkové tísně bylo dorůstání dětí narozených v populační vlně sedmdesátých let do věku vstupu na sňatkový trh. Vzhledem k odlišnému věku snoubenců, ale stejnému podílu pohlaví v populaci, došlo v první polovině devadesátých let nejprve k nedostatku ženichů, v druhé byl potom nedostatek nevěst (Večerník. 1998. s. 95-96; Možný. 1999. s. 112). Výsledkem bylo buď partnerství s mužem jiného věkového rozdílu či rodinného stavu, nebo odklad sňatku. Podle teorie sňatkového trhu mohlo dojít i k snížení nároků na potenciálního partnera. Příklad sňatkové tísně patří do vnějších okolností výběrového párování, které většina teorií opomíjí. Toto snížení nároků na budoucího partnera mohlo vyústit v mnoha případech právě rozpadem partnerství. Vysvětluje to ale pouze vývoj na území České republiky, neboť na Slovensku v sedmdesátých letech sice vzrostla porodnost, nicméně boom nebyl tak velký (Srb. 1995. s. 30)

K posunu průměrného věku při sňatku došlo stejně jako ke snížení intenzity sňatečnosti kvůli snaze o ekonomickou nezávislost mladých, nejprve si chtěli zajistit pozici v zaměstnání (Bleha. 2009. s. 66). V průběhu sledovaného období se plynule zvyšoval průměrný věk při sňatku na obou územích. Na Slovensku se dnes poprvé muži žení v průměrném věku 29,9 let a ženy v 27,8 letech (ŠÚ SR. 2010), v České republice muži uzavírají první sňatek dokonce v průměrném věku 32,2 let a ženy v 29,4 letech (ČSÚ. 2010). V posledních dvaceti letech také dochází k sblížení věku snoubenců. Intenzita sňatečnosti je ve sledovaném období vyšší na území Slovenska.

Mezi další významné prediktory rozvodu patří výskyt předmanželského nesezdaného soužití. Nesezdaná soužití neboli kohabítace existují paralelně s institucí manželství odjakživa, ovšem jejich rozmach v posledních desetiletích je ustávil jako jednu z nových forem rodiny a domácností (spolu s narůstáním počtu neúplných rodin, bezdětných rodin a jednočlenných domácností). Jako důvody jejich rozmachu se uvádí zvýšení vzdělanostní úrovně a zaměstnanosti žen (obecně socioekonomický vývoj), rozvoj antikoncepce a liberalizace zákonů o interrupci (Bleha. 2009. s. 80). Jde o formu soužití, která je méně stabilní než manželství, neboť „k nesezdanému soužití se nepojí tolik sociálních norem jako k manželství a o jeho konkrétní podobě tak partneři častěji vyjednávají“ (Maříková, Vohlídalová. 2011). Kohabítace

³ K překročení této hodnoty došlo proto, že se snižoval věk při prvním sňatku, takže se do daného období nakumuloval větší počet prvních sňatků (Rychtaříková. 2010. s. 29)

ovlivňují význam a funkci rodiny a jsou méně homogamní než manželství. Rozlišujeme dva typy kohabitací: dlouhodobou a předmanželskou. Z hlediska vlivu na intenzitu rozvodovosti je předmětem zájmu druhý typ. Tento typ slouží buď jako testovací partnerství (jakési manželství na zkoušku) nebo přímo jako předstupeň manželství, kde jsou partneři silněji přesvědčeni o budoucím společném životě a panují zde silnější vazby. Ještě v devadesátých letech bylo nesezdané soužití formou svazku starších rozvedených osob (Bleha. 2009. s. 79; Katedra demografie a geodemografie. 1994. s. 111). Sčítání v roce 2001 ale ukazuje, že kohabituji především svobodní. Forma prvního partnerství má vliv na rozpad prvního manželství. „*Řada studií dokládá, že nesezdané soužití předcházející sňatku je spojeno se zvýšeným rozpadem manželství*“ (Šťastná. 2006. s. 181). Studie Anny Šťastné dochází k závěru, že v České republice nesezdané soužití předcházející manželství zvyšuje pravděpodobnost jeho pozdějšího rozvodu o 57 % ve srovnání s přímými sňatky (Šťastná. 2005. s. 26). Na Slovensku kohabituji především lidé bez náboženského vyznání nebo lidé s nezjištěným náboženským vyznáním a s nižší úrovní vzdělání. Kohabitace se koncentrují do větších měst a do regionů s vysokou úrovní rozvodovosti (Mládek; Bleha. 2009. s. 83-84).

4.3 Sociální dědičnost rozvodového chování

Rozvod je pro člověka silná zkušenost, která má mnoho aspektů - sociální, etický, právní emoční a psychologický. Tato zkušenost nezasahuje jen rozvádějící se pár, ale i jeho nejbližšího okolí. Pokud byly v manželství přítomny nezletilé děti, pak právě na ně má rozvod často největší dopad, a to proto, že změny, které rozvod přináší, se jich bezprostředně dotýkají. Děti jsou v demografické statistice většinou brány jako jedna z charakteristik, ne jako objekt samostatného zkoumání. Z hlediska psychologie a pedagogiky se řeší dopady na chování dětí mající zkušenost s rozvodem rodičů většinou z hlediska sociálně patologického chování ještě v dětství nebo v dospívání. Tato kapitola se bude zabývat dopadem zážitku rozvodu rodičů na chování dětí v budoucnu, neboť „...*hlavní vliv se neobjevuje během dětství nebo dospívání. Zintenzivňuje se především v dospělosti spolu s tím, jak se jednou z hlavních otázek stávají partnerské známosti*“ (Šťastná. 2006. s. 178). Mezigenerační přenos rozvodového chování se snaží vysvětlit možnosti vyšší pravděpodobnosti rozpadu partnerského soužití dětí mající zkušenost rozpadu své orientační rodiny.

„*Podle Levingerova modelu manželské nestability potomků pravděpodobnost rozvodu vzrůstá, pakliže rozličné faktory snižují výhody plynoucí z manželství, oslabují bariéry pro opuštění manželství a zvyšují množství a atraktivitu jiných možností než je manželství*“ (Šťastná. 2004. s. 21). Tento model předpokládá tři typy důsledků rozvodu rodičů, které jsou považovány za zprostředkovatele přenosu rozvodu mezi generacemi. Zaprvé rozvod rodičů ovlivňuje životní dráhy dětí a jejich socioekonomické charakteristiky. Konkrétně snižuje věk při vstupu do prvního partnerství, a to z důvodu potřeby většího citu, který v neúplné rodině postrádají, nebo je to pro ně únikem z neúplné rodiny, která většinou bývá ekonomicky znevýhodněna, popřípadě mají horší vztah s nevlastním rodičem, který je vychovává po rozvodu biologických rodičů (Šťastná. 2006. s. 181). Další důsledek související s životní drahou dítěte z rozvedené rodiny je častější výskyt kohabitací u těchto dětí, přičemž kohabitace mají vyšší riziko rozpadu (viz. kapitola 4. 2). Za druhé pravděpodobnost rozvodu u dětí z rozvedených rodin ovlivňuje jejich vlastní postoje k rozvodu, tyto děti mají většinou liberálnější postoje k rozpadu manželství nežli děti vyrůstající v úplné rodině. „*Glenn a Kramer uvádějí, že jestliže rozvod rodičů oslabuje vazbu dětí na manželství, pak by měl být tento efekt silnější v populacích s nízkou úrovní rozvodovosti, kde by měla být vazba na manželství silnější, než v populacích s vysokou úrovní rozvodovosti, kde je vazba slabší*“ (Šťastná. 2004. s. 24). Třetím důsledkem jsou problémy v interpersonálním jednání, neboť dítě, které bylo svědkem nesouladu mezi rodiči, často postrádá správné vzorce partnerského chování (Šťastná. 2006. s. 182). Problém není samotný rozvod, ale spíše kvalita manželství rodičů, neboť samotný rozvod je formálním právním ukončením vztahu, kterému předchází reálný manželský rozvrat. Dítě se neidentifikuje jen s matkou a otcem jako jedinci, ale také se vztahem mezi nimi (Šťastná. 2006.

s. 178). Model N. Glenna a K. Kramérové rozšiřuje Levingerův o některé další faktory vysvětlující problémy v interpersonálním jednání dětí z rozvedených rodin a jejich postojů k rozvodu. Konkrétně ho vysvětlují např. absencí modelu manželských rolí (dítě nemá možnost pozorovat jejich každodenní vykonávání, nemůže se je proto naučit hrát, tudíž v nich často selhává) nebo nevhodným modelem manželských rolí, neadekvátní sociální kontrolou a nižší vazbou na manželství související s postoji k rozvodu. Přestože mnozí lidé z rozvedených rodin jsou ochotni uzavřít sňatek, je pro ně silný závazek často obtížným. Již v jejich očekáváních může chybět stabilita a výhled na úspěch manželství (Šťastná. 2006. s. 183). Z výzkumu dětí rozvedených rodičů, který provedla Wallersteinová, dokonce vyplývá, že mezi dospívajícími z neúplných rodin se mnoho z nich obává možnosti manželského a sexuálního neúspěchu, proto odpovídali, že nikdy nechtějí uzavřít manželství. Tato tvrzení pramenila z přesvědčení o neúspěchu vlastního manželství. „*Je-li toto vysvětlení pravdivé, dalo by se předpokládat, že vliv rozvodu rodičů bude větší v populacích s nízkou úrovní rozvodovosti, než v populacích s vysokou úrovní, neboť v populacích s vysokou úrovní rozvodovosti se mohou lidé z rozvedených rodin během dospívání učit, jak křehké může být manželství, protože sledují důsledky rozvodů svých přátel, příbuzných a známých. Naproti tomu v populacích s nízkou úrovní rozvodovosti, nejsou ti, jejichž rodiče se nerozvedli, tak často vystaveni zkušenosti rozvodu a jeho následků*“ (Šťastná. 2004. s. 26).

I kdyby rozvod rodičů dětí v České republice a na Slovensku neovlivňoval přímo jejich intenzitu rozvodovosti, ale ovlivňoval věk při vstupu do prvního partnerství, formu prvního soužití a postoje k rozvodu, měl by svůj vliv, neboť všechny zmíněné proměnné jsou významnými faktory rozvodu.

4.4 Religiozita

Mezi jeden z největších rozdílů mezi obyvatelstvem České republiky a Slovenska patří struktura obyvatelstva podle náboženského vyznání. Česká republika se řadí mezi nejateističtější státy Evropy, naopak typickou charakteristikou pro Slovenskou republiku je vysoká religiozita jeho obyvatelstva. Průběh druhé poloviny dvacátého století je v Československu spojen s procesem sekularizace, který byl řízen socialistickým režimem. Na obou územích probíhala ateistická propaganda, působení církví bylo značně omezeno a projevy náboženství byly sankcionovány. V této epoše došlo k přerušování statistického zjišťování náboženské příslušnosti obyvatelstva. Od sčítání z roku 1950 najdeme informace o příslušnosti obyvatelstva k církvi nebo náboženské společnosti na obou územích až ve sčítáních z roku 1991. Mezi těmito sčítáními lidé nemohli svobodně vyjádřit svou náboženskou příslušnost. Dostupné údaje ze sčítání na Slovensku a v České republice z roku 1991, 2001 a 2011⁴ jasně potvrzují mnohem menší podíl věřících v České republice. V roce 1991, kdy ještě obě území tvořily jeden politický celek, se jako osoby bez víry označilo v Českých zemích téměř 40 % populace, oproti necelým 10 % na Slovensku. Po rozdělení Československa na Slovensku probíhala renesance náboženské víry. Proces desekularizace probíhal ve dvou úrovních, za prvé náboženství začalo opět pronikat do ústavy, zákonů, do médií i do škol a za druhé probíhala tzv. desekularizace vědomí, která se projevovala růstem počtu lidí, kteří se deklarovali jako příslušníci některé z existujících církví a kteří se aktivně podíleli na praktikách některé z náboženských skupin (Bleha. 2009. s. 127). Souběžně s tímto procesem ale probíhala i sekularizace běžného života hlavně ve větších slovenských městech, kterou dokazuje rostoucí podíl občanů deklarující se jako lidé bez vyznání. Výsledky sčítání v roce 2001 ukázaly, že na Slovensku podíl občanů hlásící se k jedné z existujících církví vzrostl během devadesátých let o více než 10 %, naproti tomu v České republice tento podíl o více než 10 % klesl. Při sčítání v roce 2001 se v České republice deklarovalo téměř 60 % občanů jako nevěřících, přičemž na Slovensku to bylo jen 13 %. V obou zemích dominuje Římskokatolická církev (ŘK), ke které se podle údajů z posledního sčítání hlásí téměř 75 % věřících v České republice a 62 % věřících na Slovensku. Mezi další významné církve v České republice patří Československá husitská církev (ČSH) a

⁴ Za Českou republiku jsou data z SLDB 2011 jen předběžná

Českobratrská církev evangelická (ČBE), na Slovensku pak Evangelická církev augsburského vyznání (ECAV), Řeckokatolická církev (GK) a Reformovaná křesťanská církev (Ref).

Tab. 1 – Vývoj struktury populace České a Slovenské republiky podle náboženského vyznání (v %)

ČR	věřící	z toho:			bez víry	bez církve	neuvedeno
		ŘK	ČSH	ČBE			
rok							
1991	43,9	88,9	3,9	4,5	39,9	0,0	16,2
2001	32,1	83,4	3,0	3,6	59,0	0,0	8,8
2011 *	13,9	73,9	2,7	3,5	34,2	6,7	45,2
SR	věřící	z toho:				bez víry	neuvedeno
rok		ŘK	ECAV	GK	Ref		
1991	72,8	60,5	6,2	3,4	1,6	9,8	17,4
2001	84,1	68,9	6,9	4,1	2,0	13,0	3,0
2011	76,0	62,0	5,9	3,8	1,8	13,4	10,6

*Předběžné výsledky

Zdroj: SLDB v ČR a SR 1991, 2001, 2011

Růst rozvodovosti je vlastností modernity stejně jako sekularizace. Mezi nejhlubší příčiny růstu rozvodovosti se řadí právě změna slibu věrnosti před Bohem ve sňatek jako občanskou smlouvu (Možný. 2006. s. 212). Náboženství patří mezi stmelující činitele rodiny, neboť je orientováno na stabilitu a posvátnost manželského svazku „*Všude ve světě má náboženství manželů vliv na stabilitu jejich sňatku. Katolíci se rozvádějí méně než protestanti a ti méně než bezvěrci*“ (Možný. 2006. s. 224). Přihlášení se k určitému náboženskému vyznání sice automaticky neznamená, že se člověk zcela ztotožňuje s hodnotami dané církve nebo náboženské skupiny, nicméně to lze očekávat alespoň v některých bodech. Nižší míra rozvodovosti u věřících lidí v dnešní době není z důvodu zákazu rozvodu, ale tím, že religiozní lidé jsou s manželstvím spokojenější a dávají přednost tradičním modelům života. „*O Slovensku můžeme směle hovořit jako o prostoru, v kterém jsou tradičně zažité formy náboženského života značně zakonzervované a lidé se drží zejména bezpečných a osvědčených tradičních modelů života*“ (Bleha. 2009. s. 145).

Důkazem, že jedním s činitelů intenzity rozvodovosti je míra religiozity obyvatel, je prostorová diferenciacie rozvodovosti jak na Slovensku, tak v České republice. Na Slovensku na přelomu tisíciletí definovali tři typy regionů dle úrovně rozvodovosti. Mezi regiony s nejvyšší úrovní rozvodovosti řadí okresy ve středu a na jihu Slovenska a okresy vyznačující se vyšším podílem městského obyvatelstva (Bratislavu, Banská Bystrica, ad.). Při pohledu na výsledky sčítání z roku 2011 a 2001 je patrné, že právě v Bratislavském a Banskobystrickém kraji je nadprůměrné zastoupení lidí, jež se deklarovali jako osoby bez víry (Bratislava 27 %, Banská Bystrica 17 %). Naopak nejnižší rozvodovost je na severu a východě země, např. v Prešovském kraji je podíl lidí bez víry jen 6 % (Bleha. 2009. s. 84; ŠÚ SR). V České republice patří mezi kraje s vyšší úrovní rozvodovosti regiony na severu, především Karlovarsko a Ústecko, kde podíl lidí uvádějících se jako bezvěrci byl podle výsledků obou sčítání kolem 40 %, naopak např. Vysočina, kraj typický nízkou rozvodovostí, vykazoval necelých 26 % nevěřících (ČSÚ. 2004; SLDB 2011). Samozřejmě je třeba doplnit, že rozvodovost v daných krajích způsobuje řada dalších činitelů jako je úroveň ekonomického rozvoje, národnostní struktura, stupeň urbanizace, věková struktura ad.

Kapitola 5

5 Srovnání vývoje rozvodovosti mezi ČR a SR od roku 1993

V této analytické části práce se zaměříme na analýzu procesu rozvodovosti z hlediska její intenzity, délky trvání manželství, věku při rozvodu a počtu dětí. Vzhledem k tomu, že se snažíme porovnávat dvě země, je třeba nejprve srovnat podmínky rozvodu na obou územích, především pak platnou legislativu, sběr a registraci statistických dat a vzhledem k poslednímu hledisku analýzy, je třeba srovnat definici nezletilého dítěte.

5.1 Podmínky srovnání

Poslední právní normou platnou pro Českou republiku je zákon č. 91/1998 Sb., o rodině. Jde o významnou novelu zákona č. 94/1963 Sb., kterou se mj. změnily i podmínky pro rozvod. Zákon zpřísnil rozvod manželství s nezletilými dětmi, a to v tom směru, že manželství nelze rozvést, dokud nenabude právní moci rozhodnutí o poměrech nezletilých dětí, a pokud je rozvod v rozporu se zájmem těchto dětí (Plecitý. 2007. s. 25). Zároveň bylo zavedeno tzv. zkrácené řízení. Jde o rozhodnutí o zániku manželství bez soudního procesu, nezjišťují se při něm důvody rozvratu, pokud se manželé dohodnou na situaci po rozvodu, tj. na majetkoprávních vztazích, na povinnostech společného bydlení a případně na vyživovací povinnosti schválené soudem. Ovšem aby mohlo být zkrácené řízení provedeno, musejí být splněny určité podmínky, a to, že s návrhem souhlasí obě strany, manželství trvalo nejméně rok a manželé spolu 6 měsíců nežijí.

Na Slovensku je nyní platný zákon o rodině č. 36/2005 Z.z. Vešel v platnost k 19. 2. 2005 a je aktualizovaný zákonem č. 217/2010 o tzv. střídavé výchově (k ostatním změnám a doplněním k zákonu došlo 2. 7. 2005, 30. 10. 2006 a 1. 7. 2008). Platný zákon říká, že ke zrušení manželství může dojít jen v odůvodněných případech, soud může rozvést manželství na návrh jednoho z manželů, pokud jsou vztahy narušeny natolik, že manželství neplní svou funkci a neexistuje šance na obnovu svazku. Soud zjišťuje příčiny, přihlíží k nim, ale především k nezletilým dětem, ke kterým upravuje práva a povinnosti partnerů, stanovuje výživné apod. (<http://www.rozvod-rozchod.sk/zakon-o-rodine-36-2005-z-z/d-1005/p1=1028>). Tato soudní rozhodnutí mohou být stejně jako v České republice nahrazena dohodou manželů, kterou soud schválí.

Právní úpravy zániku manželství se v průběhu dvacátého století na území Československa liberalizovaly. Výjimku tvoří až český zákon o rodině z roku 1998, který zkomplikoval vyřizování žádostí o rozvod manželstvím s nezletilými dětmi a zabránil rozvodům v prvním roce trvání manželství. Na Slovensku došlo k právní úpravě rozvodů o sedm let později než v České republice, slovenská úprava se zdá být liberálnějšího charakteru než česká, nicméně jsou části zákonů o rodině, které se týkají rozvodů, srovnatelné.

Na co je třeba si dát pozor při práci s údaji, je rozdíl registrace rozvodů na Slovensku a v České republice. Na Slovensku dodnes registrují i negativně vyřízené žádosti (viz. Tab. 2),

přestože jejich podíl postupem času klesal, a v posledním roce zkoumání činil necelých 6 % (ŠU SR). V České republice Český statistický úřad přestal registrovat negativně vyřízené žádosti roku 2007, neboť jejich počet byl dlouhodobě zanedbatelný (v roce 2006 činil podíl negativně vyřízených žádostí necelých 12%; zdroj: ČSÚ). V ten samý rok se v české statistice změnila i metodika sběru dat ohledně délky trvání manželství. Došlo k jejímu zpřesnění, neboť Český statistický úřad začal registrovat konec manželství datem nabytí právní moci soudního rozsudku. Dříve bylo za konec manželství považováno datum odeslání hlášení rozvodu. Počátek manželství je registrován datem sňatku (http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/pohyb_obyvatelstva). Na Slovensku je délka trvání manželství získávána pomocí data uzavření sňatku a datem hlášení o rozvodu (<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=6605>). Tuto metodickou odlišnost je třeba mít na paměti při interpretaci rozvodovosti z hlediska délky trvání manželství. Délka trvání soudního procesu na Slovensku je dána především tím, zda pár má či nemá nezletilé děti. Bezdětná manželství na Slovensku jsou rozváděna bez prodloužení. Průměrná délka rozvodového řízení se postupně zkrátila od roku 2006 ze sedmi na pět měsíců v roce 2010 (http://www.justice.gov.sk/stat/roc/11/6/6_2010.pdf).

Rozvodová statistika zachycuje mimo data uzavření sňatku a rozvodu také věk, vzdělání, státní občanství a trvalý pobyt manželů, pořadí a příčiny rozvodu a počet nezletilých dětí. Jelikož rozvody podle počtu nezletilých dětí v manželství tvoří poslední hledisko, z kterého je rozvodovost v práci zkoumána, je třeba zmínit, že definice nezletilého dítěte je v obou státech stejná. Zletilosti nabývá dítě datem svých osmnáctých narozenin.

5.2 Úhrnná rozvodovost

V prvních několika letech sledovaného období hodnoty úhrnné rozvodovosti rostly na území obou států. Roku 1996 se v České republice rozpadalo více než 40 % manželství, na Slovensku pak úhrnná rozvodovost v ten samý rok překročila hranici 25 %. Absolutní rozdíl v procentních bodech se do roku 1996 pohyboval kolem 15 % (viz. Obr. 3). Relativně dynamický růst intenzity rozvodovosti na obou územích v prvních letech samostatných států byl pravděpodobně důsledkem v té době ještě nízkého věku snoubenců při prvním sňatku a častým uzavíráním manželství z důvodů těhotenství partnerky. Svou roli také hrály vnější podmínky života a poměrně snadná dostupnost rozvodu (Katedra demografie a geodemografie. 1994. s 19). V následujících dvou letech se růst úhrnné rozvodovosti zpomalil, ovšem i tak dosahoval hodnoty 43% v České republice a 26 % na Slovensku, kde mezi rokem 1996 a 1997 došlo k nepatrnému snížení úhrnné rozvodovosti. Velký počet rozvodů, který neustále vzrůstal, vedl v České republice k úvahám o ztížení rozvodu. Tyto úvahy byly realizovány roku 1998, kdy byla schválena novela zákona o rodině z roku 1963. Zmíněná novela je dosud poslední platnou úpravou zákona o rozvodech a výjimečně neliberalizovala možnosti rozvodu. Upravila povinnosti rodičů vůči dětem a práva dětí po rozvodu, který nesmí být v rozporu s jejich zájmy, čímž naopak rozvod pro manželství s dětmi ztížila. Novela se do úrovně rozvodovosti promítla hned následující rok rapidním snížením intenzity rozvodovosti. Úhrnná rozvodovost klesla o 10 % na 32 %. Na území Slovenské republiky v té době k žádné právní úpravě nedošlo, úhrnná rozvodovost tam pomalu rostla, tudíž se hodnoty úhrnné rozvodovosti nebyvale sblížily. Na území Slovenska se daný rok rozvedlo jen o 5 % méně manželství (oproti rozdílu 17 % v roce 1998). Čas ukázal, že vliv novely na úroveň rozvodovosti byl sice okamžitý avšak velmi krátkodobý. Již v roce 2000 v České republice stouply hodnoty úhrnné rozvodovosti na hodnoty, které byly srovnatelné s hodnotami, kterých Česká republika dosahovala před přijetím novely. Právní úprava nezabránila rozvratům manželství, pouze rozvraty oddálila.

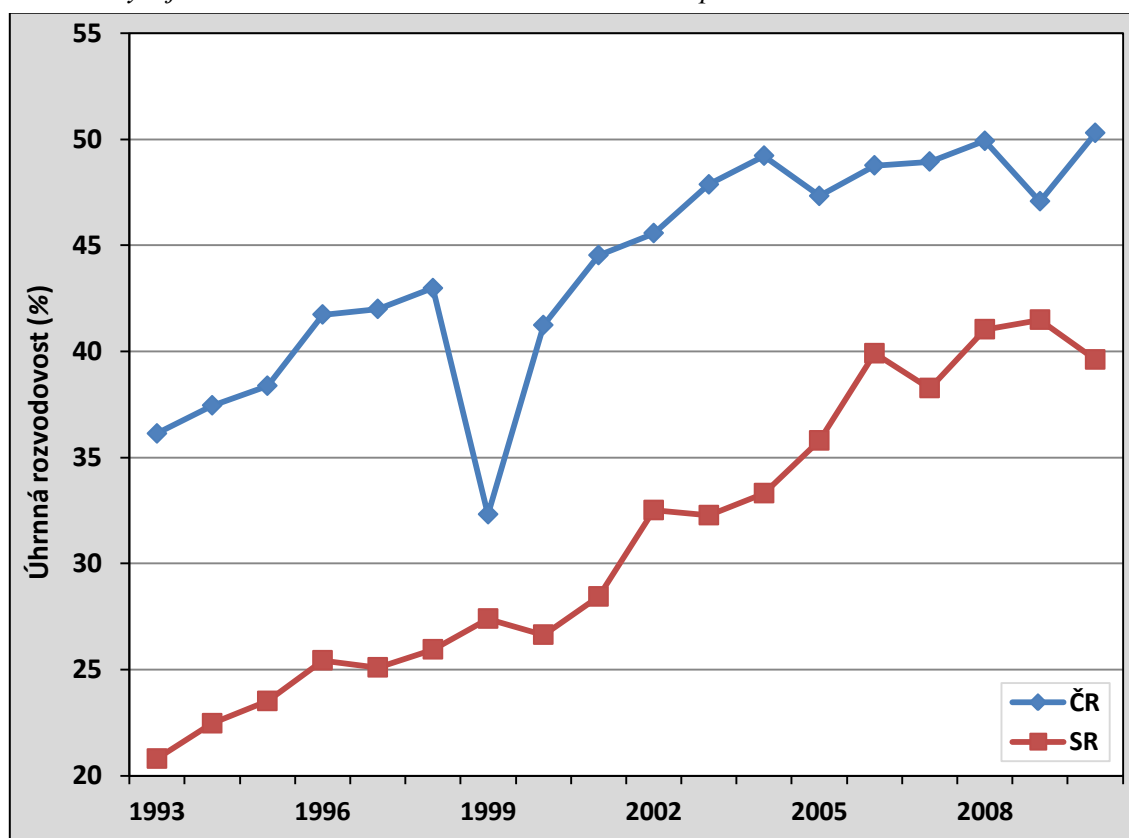
Na území obou států rostla v novém tisíciletí intenzita rozvodovosti ještě mnohem dynamičtěji než v devadesátých letech. Roku 2002 se v České republice rozvádělo již přes 45 % manželství, na Slovensku přesáhla hodnota úhrnné rozvodovosti 30 %. Na území Slovenské republiky vešel v platnost roku 2005 nový zákon o rodině, který se do úrovně rozvodovosti nepromítl tak významně jako česká legislativní úprava. Ve slovenském zákoně o rodině je řečeno, že soud musí přihlížet k zájmům nezletilých dětí, ale formule o tom, že rozvod nesmí

být v rozporu se zájmem nezletilých dětí, ve slovenské legislativě není. I přesto v roce 2007 došlo k mírnému poklesu podílu rozvádějících se manželství.

V posledních letech zkoumání osciluje křivka úhrnné rozvodovosti okolo 50 % v České republice, na Slovensku pak kolem 40 %. Rozdíl v intenzitě rozvodovosti je tedy patrný i na konci období, ovšem na území Slovenska rostla intenzita rychleji, lze tedy konstatovat, že i přes rozdělení Československa je patrné sblížení ukazatele.

Při posuzování úrovně rozvodovosti je třeba vzít úvahu i manželství, která sice nejsou rozvedená, tudíž nejsou statisticky postižitelná, ale de facto neexistují, neboť neplní svou funkci. Další statisticky těžko zjistitelný je počet rozpadů nesezdaných soužití. Pokud bychom braly v úvahu i tyto rozpady, dost pravděpodobně by se intenzita rozvodovosti na obou územích zvýšila.

Obr. 3 – Vývoj úhrnné rozvodovosti v České a Slovenské republice v období 1993-2010

Zdroj: ČSÚ, ŠU SR, vlastní výpočty

5.2.1 Míry rozvodovost manželství podle věku

Jednou ze základních proměnných je u procesu rozvodovosti věk. Na Slovensku se hodnota míry rozvodovosti v nejmladší věkové kategorii u mužů v průběhu času nijak výrazně nezměnila, u slovenských žen a v České republice u obou pohlaví se oproti tomu v posledním sledovaném roce několikanásobně zvedla (viz. Obr. 4 a 5). Důvodem není ani tak růst počtu rozvodů v průběhu sledovaného období u nejmladší věkové kategorie, ale několikanásobné snížené zastoupení ženatých mužů a vdaných žen v tomto věku související s odkladem sňatku do vyššího věku. To samé vysvětlení platí i pro rozdíl mezi státy, v roce 2010 bylo v České republice v nejmladší věkové kategorii téměř pětkrát méně ženatých mužů oproti jejich početnímu zastoupení na Slovensku.

Kromě patrného trendu růstu měr rozvodovosti manželství v téměř všech věkových kategoriích a u obou pohlaví (k jedinému snížení hodnot měr rozvodovosti manželství došlo v posledním roce sledování u českých mužů ve věkové kategorii 24-34 let), lze sledovat i trend přesunu rozvodovosti do vyššího věku, který souvisí především s délkou trvání

manželství (viz. kapitola 5. 3). Dříve dosahovaly míry rozvodovosti manželství v obou státech nejvyšších hodnot ve věkové kategorii 20-34 let u mužů a 20-29 let u žen a poté plynule klesaly s rostoucím věkem u obou pohlaví. Když pomíneme nejmladší věkové kategorie, kde jsme důvod velkého nárůstu hodnot ukazatele vysvětlili výše, tak v roce 2010 byla na území obou států nejvyšší intenzita ve věku 35-39 u obou pohlaví. Vyšší hodnoty měř rozvodovosti byly vyšší v obou státech u mužů vlivem vyššího zastoupení druhých a dalších sňatků u mužské části populace (Katedra demografie a geodemografie. 2007. s. 33).

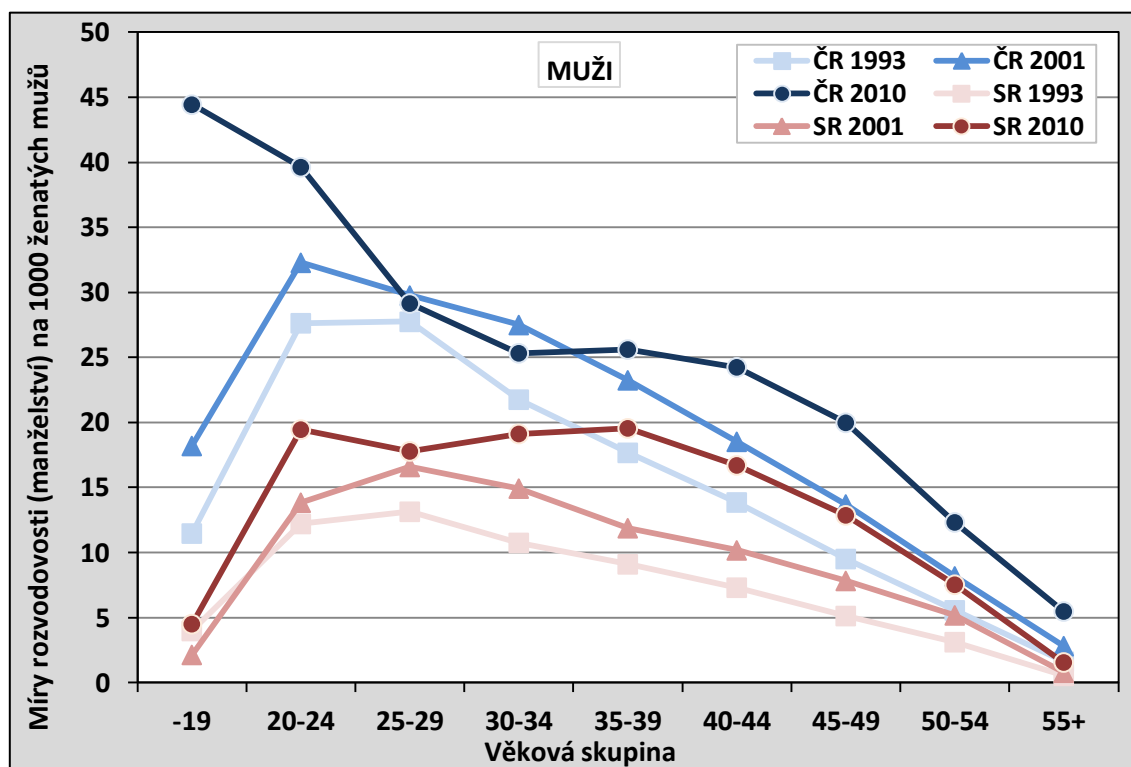
Kromě výkyvu ve věkové kategorii do 24 let je vývoj křivky ukazatele v čase a jejím průběhu u obou pohlaví na Slovensku a v České republice podobný, s tím, že v České republice byla vyšší intenzita rozvodovosti u obou pohlaví a ve všech věkových kategoriích. Rozdíl v intenzitě mezi Českou republikou a Slovenskem se s přibývajícím věkem postupně snižoval.

Tab. 2 – Vývoj míry rozvodovosti manželství (v ‰) na území České a Slovenské republiky v období 1993-2010

Míry rozvodovosti manželství (‰)								
země	pohlaví	1993	1996	1999	2002	2005	2008	2010
Česká republika	muži	12,6	14,1	10,5	15,0	15,6	16,2	16,5
	ženy	11,8	13,3	9,8	13,9	14,5	15,2	15,4
Slovenská republika	muži	5,3	6,1	6,4	7,4	8,0	9,1	8,9
	ženy	5,0	5,9	6,1	7,0	7,6	8,7	8,4

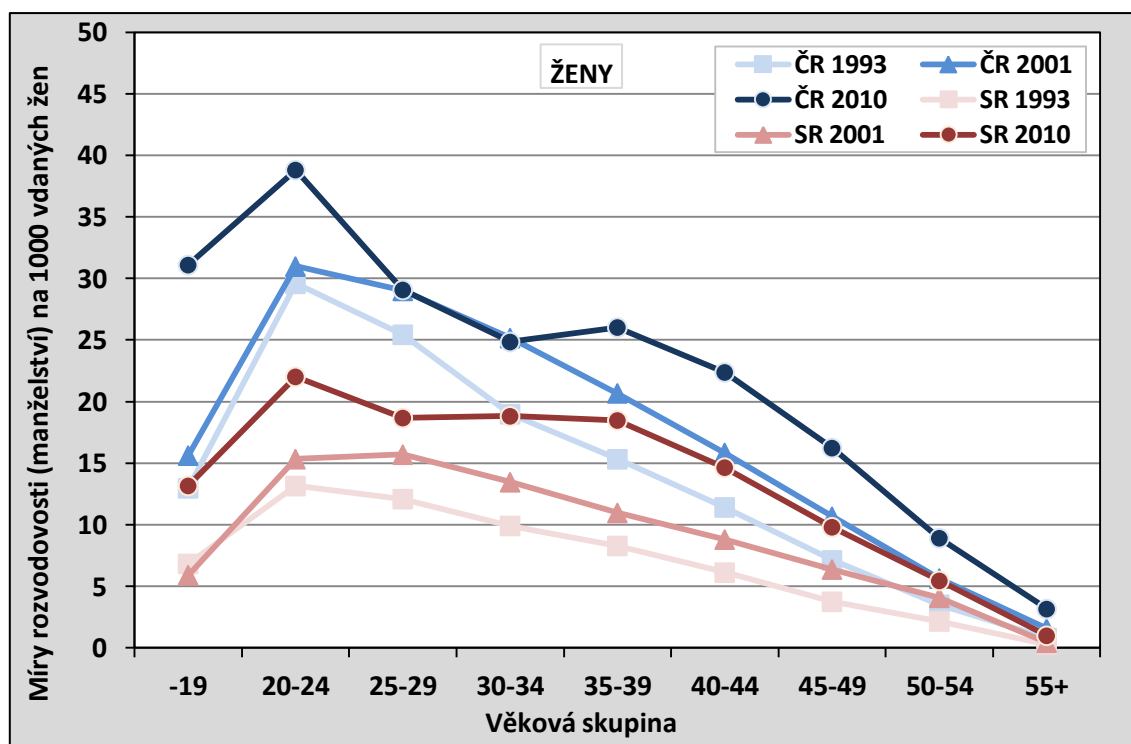
Zdroj: ČSÚ, ŠU SR

Obr. 4 – Vývoj míry rozvodovosti manželství podle věku a pohlaví na území České a Slovenské republiky v období 1993-2010, muži

Zdroj: ČSÚ, ŠU SR, vlastní výpočty

Obr. 5 – Vývoj míry rozvodovosti manželství podle věku a pohlaví na území České a Slovenské republiky v období 1993-2010, ženy

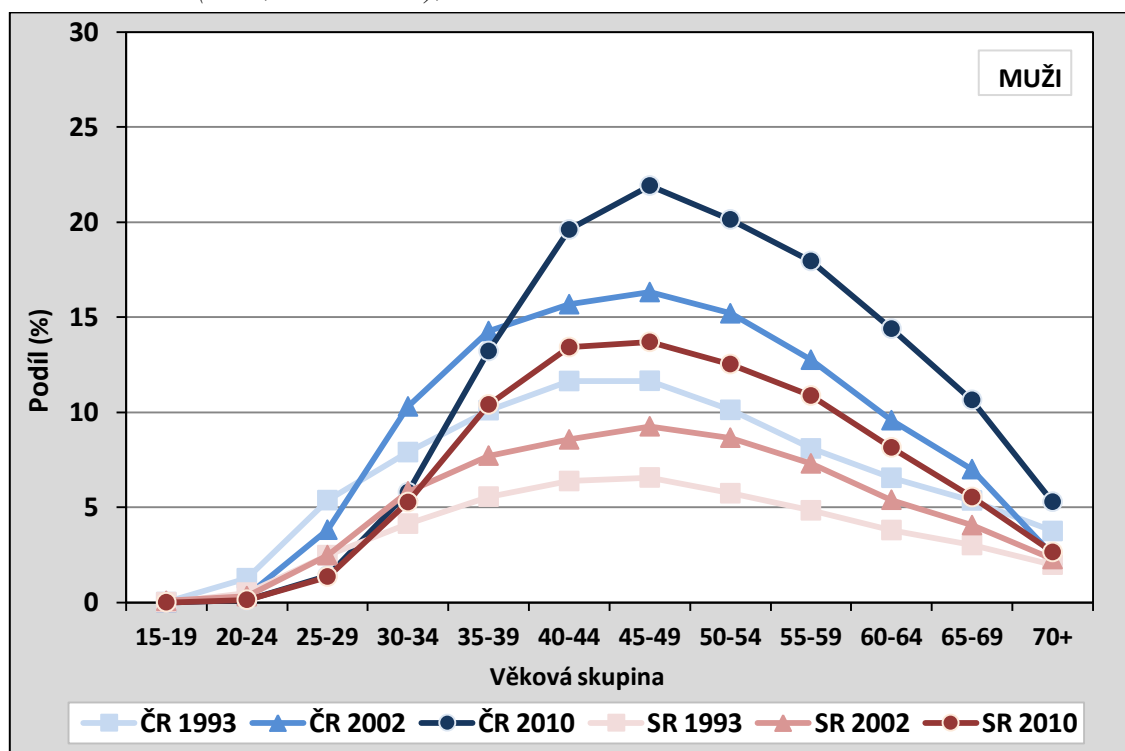

Zdroj: ČSÚ, ŠU SR, vlastní výpočty

5.2.2 Zastoupení rozvedených osob v populaci

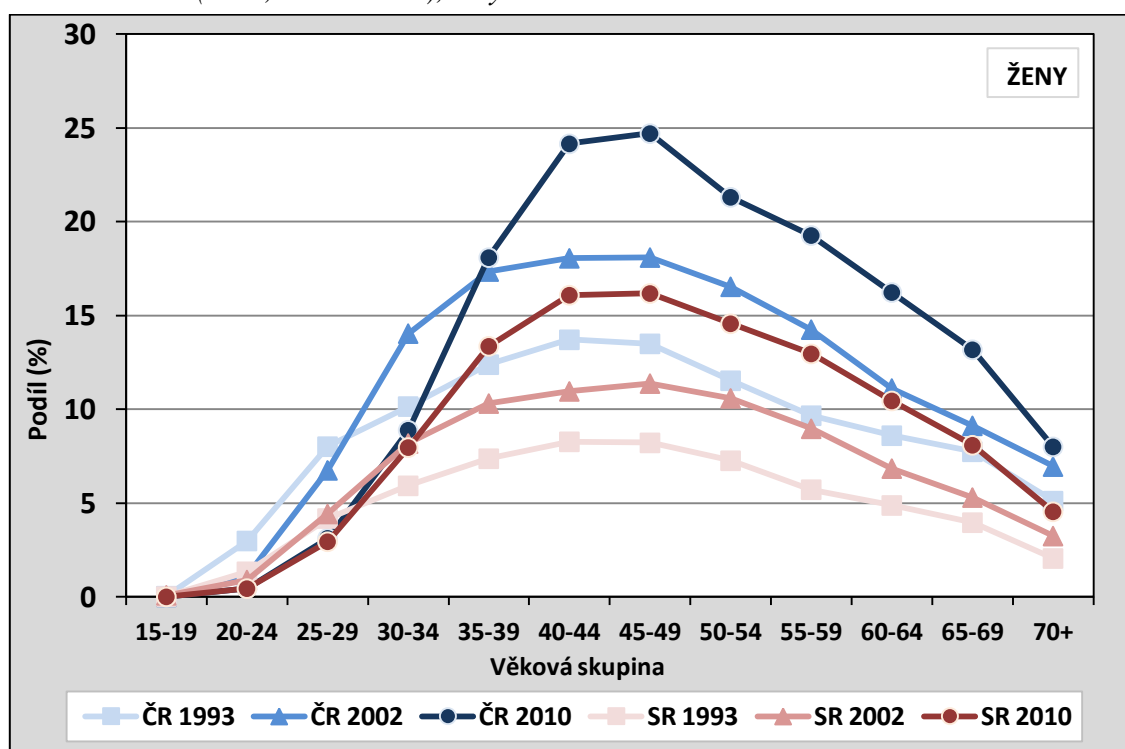
Úroveň rozvodovosti se promítá do struktury obyvatelstva podle rodinného stavu. Další významnou charakteristikou rozvodovosti je tedy podíl rozvedených osob ze všech žijících v dané věkové skupině. V obou zkoumaných státech i u obou pohlaví klesal v průběhu času podíl rozvedených v populaci v mladších věkových skupinách. Snížení podílu rozvedených v těchto věkových kategoriích bylo způsobeno zvyšováním průměrného věku při vstupu do prvního sňatku, tedy zvyšujícím se podílem svobodných do 30 let. Podíl rozvedených mužů i žen byl do 35 let v obou státech velmi podobný. Pokles zastoupení rozvedených v mladším věku byl kompenzován růstem podílu rozvedených ve všech věkových skupinách nad 35 let. V České republice se největší podíl rozvedených nacházel u žen ve věkové kategorii 40-49 let, u mužů pak v kategorii 45-54 let. Ve věku 40-49 let měla roku 2010 v České republice téměř každá čtvrtá žena rodinný stav „rozvedená“ oproti 13 % v roce 1993. Rozvedených mužů ve věku 45-54 let v roce 2010 byla více než pětina oproti necelým 12 % v prvním roce trvání samostatné České republiky. Na Slovensku bylo v posledním roce zkoumání nejvíce rozvedených z celkového počtu žijících ve věku 40-49 let u žen, konkrétně 16 % žen z celkového počtu žijících v tomto věku bylo rozvedeno, což znamená dvojnásobek oproti roku prvnímu. U mužů na Slovensku bylo nejvíce rozvedených ve věkové skupině 45-49, zde došlo za období samostatné Slovenské republiky také k dvojnásobnému nárůstu na 14 %. Nárůst podílu rozvedených ve vyšším věku byl způsoben pozdějším vstupem do prvního sňatku, nikoliv snížením rozvodovosti v nižším věku. Celkový menší podíl rozvedených mužů oproti rozvedeným ženám pravděpodobně opět souvisel s opakovanými sňatky, které byly typičtější pro muže. Ve starším věku byl vyšší podíl rozvedených v obou populacích u žen, což je dáno jejich vyšší nadějí dožití při narození.

Obr. 6 – Zastoupení rozvedených mužů v populaci České a Slovenské republiky ve vybraných letech (1993, 2002 a 2010), muži

Zdroj: ČSÚ, ŠU SR, vlastní výpočty

Obr. 7 – Zastoupení rozvedených žen v populaci České a Slovenské republiky ve vybraných letech (1993, 2002 a 2010), ženy

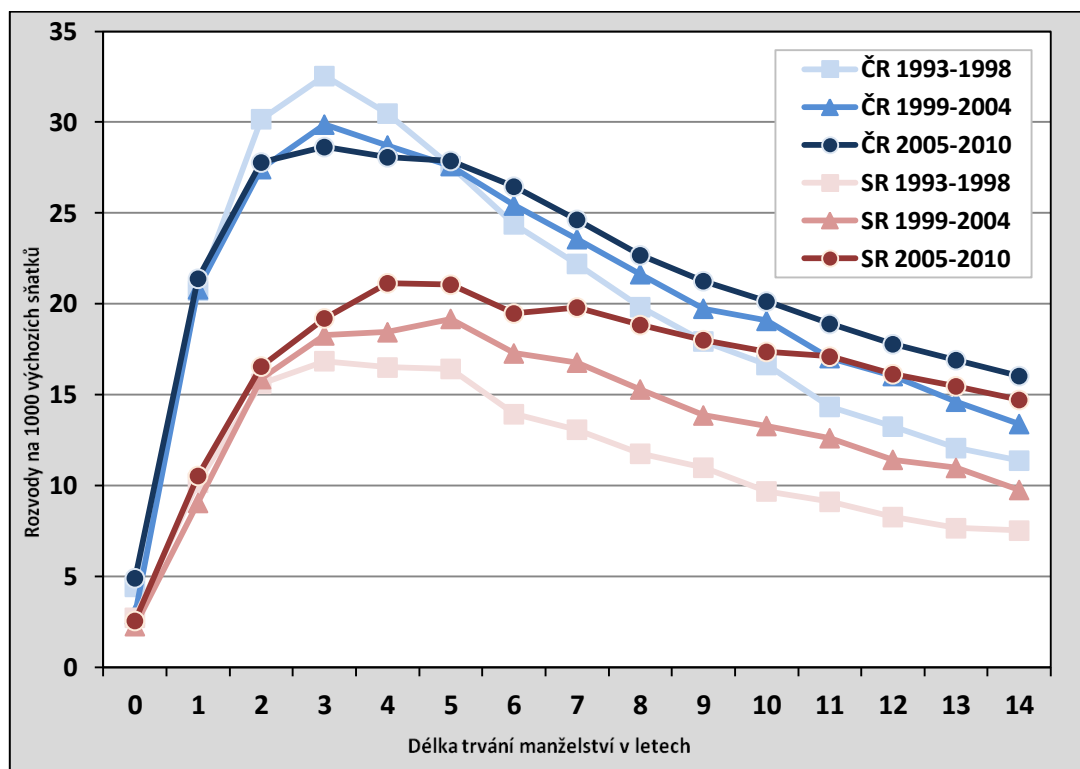

Zdroj: ČSÚ, ŠU SR, vlastní výpočty

5.3 Rozvody dle délky trvání manželství

Jedna z nejpřesnějších charakteristik rozvodovosti jsou míry hodnotící úroveň rozvodovosti z hlediska doby uplynulé od sňatku. V průběhu sledovaného období se na území obou států v prvních třech letech trvání manželství intenzita příliš neměnila. Od čtvrtého do šestého roku trvání manželství hodnoty měr rozvodovosti na území České republiky v čase klesaly, přesto v těchto letech zůstalo riziko rozpadu manželství nejvyšší. Důvodem poklesu mohlo být zvyšování sňatkového věku a především rozšíření metod moderní antikoncepce, tedy zabránění určitému počtu neuvážených sňatků vynucených těhotenstvím partnerky (Katedra demografie a geodemografie. 2007. s. 35). Na území Slovenska se v těchto letech trvání manželství pravděpodobnost rozpadu manželství naopak zvyšovala, nejrizikovější byl v posledním období pátý rok trvání manželství. V pozdějších letech trvání manželství se pravděpodobnost rozpadu manželství zvyšovala na obou územích. Riziko rozpadu se na Slovensku zvyšovalo ve všech letech trvání, ovšem nejvíce narůstalo riziko právě u manželství, která trvala déle. U obou států došlo k většímu nárůstu rizika rozpadu společného soužití mezi druhým a třetím sledovaným obdobím. Přestože intenzita rozvodovosti na území České republiky v prvních letech trvání manželství klesla, stále výrazně převyšuje intenzitu rozvodovosti v prvních letech trvání manželství na Slovensku. Naopak intenzita rozvodovosti manželství, která trvala více než 14 let, byla v posledním období mezi státy srovnatelná. Riziko rozpadu manželství trvajících více než čtrnáct let u obou států s přibývajícím délkou manželství klesalo, zároveň v obou zemích rostlo v čase.

Obr. 8 – Vývoj míry rozvodovosti podle doby uplynulé od sňatku v České a Slovenské republice v období 1993-2010

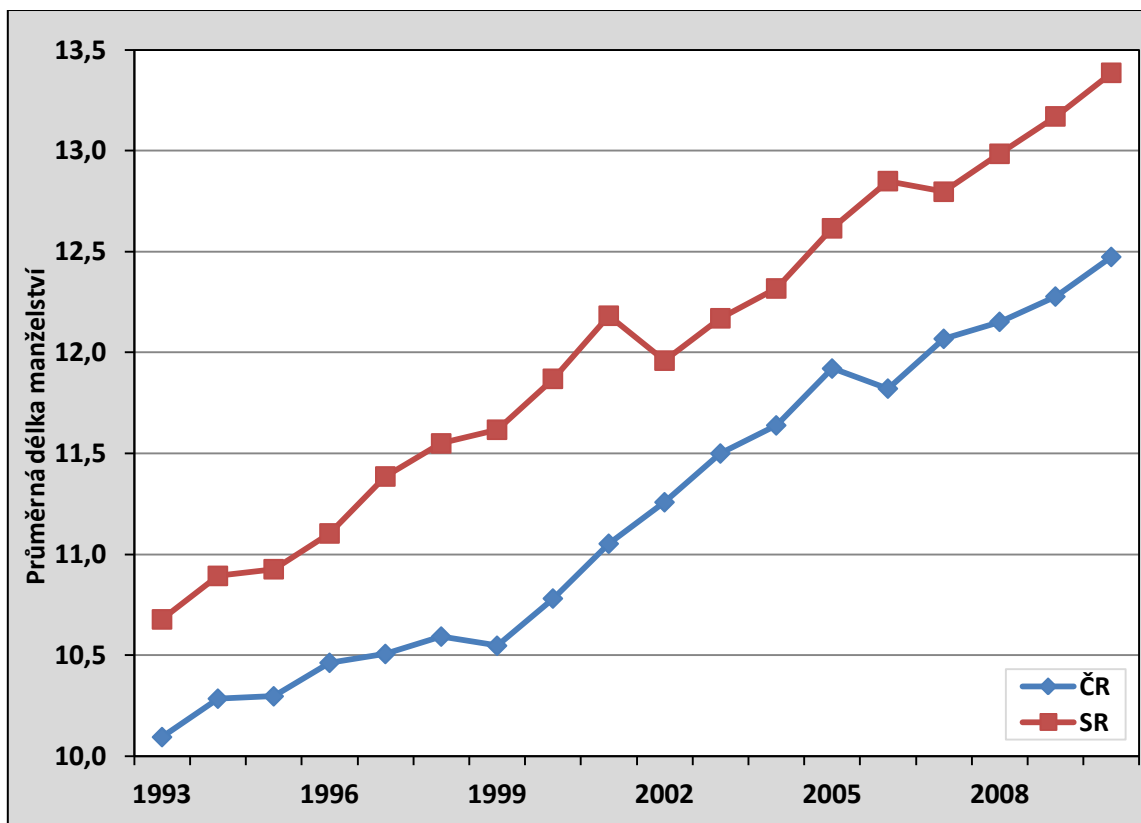
Zdroj: ČSÚ, ŠU SR, vlastní výpočty

5.3.1 Průměrná délka trvání manželství

Nárůst intenzity rozvodovosti v pozdějších letech trvání manželství dokládá téměř nepřetržitě prodlužování průměrné délky trvání sňatku v obou státech v průběhu celého období. Na počátku období byl rozdíl v průměrné délce manželství půl roku, na konci potom necelý jeden rok. Rozdíl se tedy na první pohled zvětšil, neboť na Slovensku došlo k většímu nárůstu délky manželství ve sledovaném období. Zde je třeba věnovat pozornost změnám v metodice sběru dat ohledně délky trvání manželství, které proběhly v České republice v roce 2007. Tyto změny pravděpodobně způsobily, že se délka manželství v České republice protáhla, což dokládá nárazový nárůst délky trvání manželství roku 2007 oproti roku 2006. Kdyby ke změně registrace nedošlo, byl by rozdíl v průměrné délce trvání manželství mezi státy pravděpodobně větší. Konkrétní změny se týkaly registrace data konce manželství. Od roku 2007 se v České republice registruje konec manželství skrze datum nabytí právní moci soudního rozsudku. Ve Slovenské statistice končí manželství již datem hlášení o rozvodu. Rozvodové řízení na Slovensku trvalo na konci období v průměru 5 měsíců. V roce 2010 byla průměrná délka manželství na Slovensku přes 13 let, v České republice 12,5 roku. Reálný rozdíl mezi průměrnou délkou trvání manželství na Slovensku a v České republice byl tedy v posledních letech zkoumání pravděpodobně také jen půl roku. Kontinuální růst délky manželství byl v České republice přerušen rokem 1999, tento rok byla manželství v průměru kratší než rok předešlý. Avšak při pohledu na konkrétní čísla je patrné, že propad byl minimální (průměrná délka trvání manželství se zkrátila o 0,05 roku). Po tomto mírném zkrácení průměrné délky trvání manželství došlo v první dekádě 21. století k ještě dynamičtějšímú růstu průměrné délky trvání manželství. Tento růst měl pravděpodobně souvislost s legislativní změnou z roku 1998, která zkomplikovala rozvod s nezletilými dětmi a znemožnila rozvody manželství v prvním roce trvání. Pravděpodobně se tato právní úprava do průměrné délky trvání manželství promítla se zpožděním pár let. Dá se předpokládat, že se v letech, kdy průměrná délka nejvíce rostla, snížil počet rozvodů manželství s nezletilými dětmi, což bývají manželství, která trvají delší

dobu. Samotné zkrácení v roce 1999 bylo zřejmě působeno tím, že právní úprava z roku 1998 umožňuje mimo jiné rozvod dohodou. Na Slovensku došlo k podobnému zkrácení pravděpodobně ze stejného důvodu v roce 2007. Všechna zkrácení, která proběhla v průběhu zkoumaného období, byla zanedbatelná, pohybovala se v řádech desetinných míst, a proto mohla být způsobena i náhodným výkyvem.

Obr. 9 – Vývoj průměrné délky trvání manželství v České republice a Slovenské republice v období 1993-2010

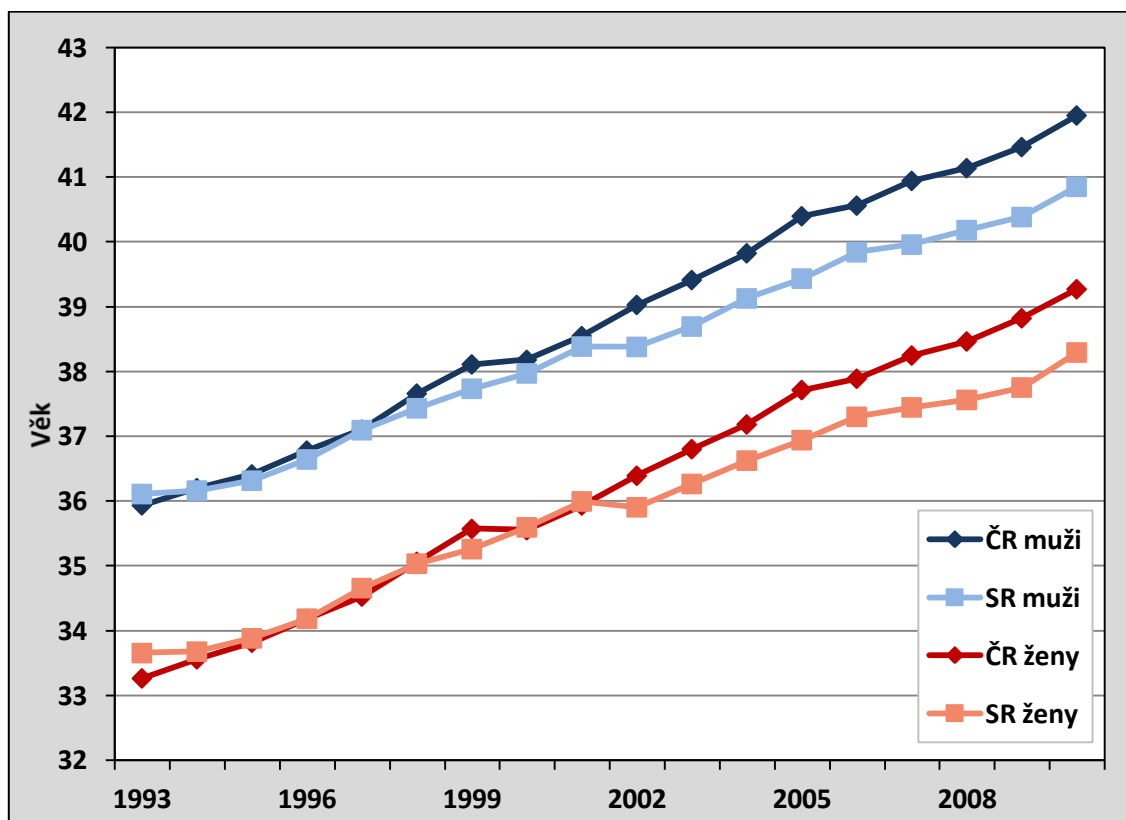

Zdroj: ČSÚ, ŠU SR, vlastní výpočty

5.3.2 Průměrný věk při rozvodu

Průměrný věk při rozvodu měl v obou zemích v průběhu sledovaného období rostoucí trend, v České republice došlo k posunu od roku 1993 do roku 2010 u obou pohlaví o šest let, na Slovensku potom o necelých pět let. Tento trend zvyšování průměrného věku při rozvodu souvisí primárně s posunem průměrného věku při vstupu do manželství, sekundárně potom s prodlužováním délky manželství a růstem intenzity rozvodovosti ve vyšším věku. V České republice byl v prvním roce zkoumání průměrný věk manželů při rozvodu u obou pohlaví nižší. Následující rok se Češi i Slováci rozváděli ve stejném věku a od roku 1995 se Češi rozvádí starší. Roku 2005 překročili čeští muži hranici 40 let, Slováci tuto hranici překročili o dva roky později. Češky dosáhly shodného průměrného věku při rozvodu jako ženy na Slovensku na přelomu tisíciletí. V roce 2010 se v České republice obě pohlaví rozváděla v průměru o rok starší než na Slovensku. Češi se rozváděli v průměrném věku 42 let a Češky v průměrném věku 39 let, což odpovídá rozdílnému věku při vstupu do manželství. Průměrný rozdíl v průběhu období v průměrném věku při rozvodu byl shodně u obou pohlaví půl roku. Zjištění, že obyvatelstvo České republiky se ve srovnání s obyvatelstvem Slovenska rozvádělo posledních téměř 10 let ve vyšším průměrném věku, zřejmě souvisí s vyšším sňatkovým věkem (viz. kapitola 4. 2) a vyšší mírou rozvodovosti ve vyšším věku.

Obr. 10 – Vývoj průměrného věku při rozvodu za muže a ženy v České a Slovenské republice v období 1993-2010

Zdroj: ČSÚ, ŠU SR, vlastní výpočty

5.4 Rozvody podle počtu nezletilých dětí

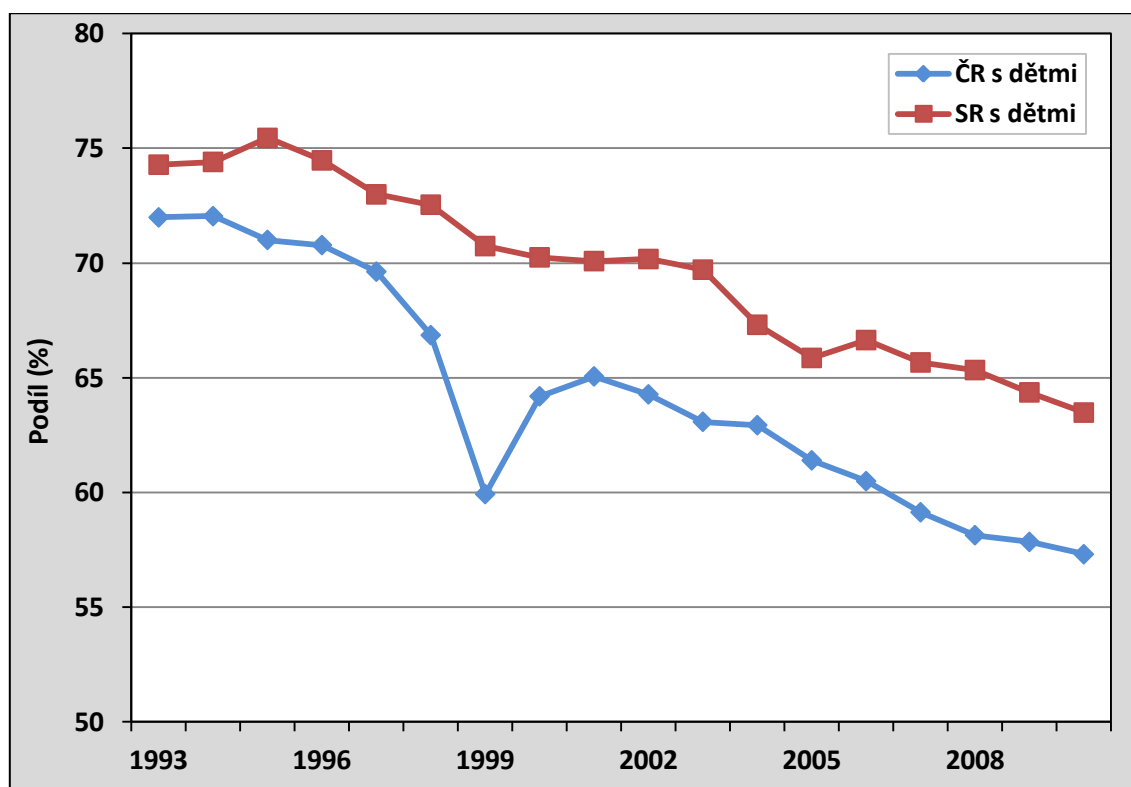
Jedním z negativních důsledků rozvodovosti je v případě rozvodů s nezletilými dětmi vznik neúplných rodin. Bohužel v obou státech se posledních téměř 20 let rozvádí častěji manželství s dětmi nežli manželství bezdětná. Podíl rozvodů s nezletilými přesahoval na počátku období v obou státech více než 70 %, což znamená, že téměř $\frac{3}{4}$ rozvodů manželství připadla na rozvody manželství s nezletilými dětmi. Trend rozvodovosti s nezletilými dětmi měl ale již od počátku období na území České republiky pozitivní průběh ve smyslu snižování podílu rozvodů manželství s nezletilými dětmi. Během prvních čtyř let klesl podíl rozvodů manželství s nezletilými pod 70 %, a to vlivem snižování a posunu intenzity plodnosti do vyššího věku, stejně tak jako snížením úrovně plodnosti a zvyšováním věku matek při rození dětí (Fialová; Kalibová. 2010. s. 150). To se odrazilo i na klesajícím průměrném počtu nezletilých dětí ve všech rozvádějících se manželství. Od roku 1995 do roku 2007 došlo k poklesu z hodnoty 1,05 na 0,89 dítěte na jeden rozvod (Kalibová. 2008. s. 38). Trend snižování byl v dalších letech významně podpořen novou právní úpravou rozvodů zpřísňující právě rozvod manželství s nezletilými dětmi. Podle nové legislativní úpravy soud nerozvede manželství, pokud nedojde k nabytí právní moci rozhodnutí o úpravě poměrů k nezletilým dětem. V důsledku této novely poklesl podíl rozvodů manželství s nezletilými z celkového úhrnu v roce 1999 pod 60 %, v následujícím roce se sice opět zvýšil na 64 %, avšak od roku 2001 kontinuálně klesal a až do konce sledovaného období již nedosáhl hodnoty, kterou nabýval v roce 1998 (66 %). V posledním roce sledování připadalo 57 % rozvodů z celkového počtu na rozvody s nezletilými dětmi.

Na Slovensku byl již na samém počátku éry dvou samostatných států vyšší podíl rozvodů manželství s nezletilými dětmi, a dokonce během prvních let rostl až na maximum v roce 1995 (75 %). Vyšší podíl rozvodů s nezletilými dětmi mělo Slovensko v průběhu celého sledovaného

období. Od roku 1995 se podíl stejně jako v České republice začal snižovat až na 63 % v roce 2010 (této hodnoty dosahovat podíl manželství s nezletilými dětmi v České republice roku 2003). Rozdíl v podílu rozvedených manželství s dětmi se tedy mezi státy zvětšil. Důvodem většího zastoupení rozvodů s nezletilými dětmi na Slovensku mohla být vyšší úhrnná plodnost slovenských žen, která přetrvávala až do roku 2004 a nižší průměrný věk prvorodičky (ŠU SR, ČSÚ), stejně tak jako liberálnější podmínky rozvodového řízení. Slovenská republika přijala nový zákon o rodině až v roce 2005. Ve zmíněné právní úpravě stojí, že soud přihlíží k zájmu nezletilých dětí, v české platné legislativě je přímo psáno, že soud manželství nerozvede, pokud je to v rozporu se zájmem nezletilých dětí.

Pokles procenta rozpadu manželství s nezletilými dětmi byl významnější v České republice. Zastoupení rozvodů manželství s nezletilými se snížilo téměř o 15 %, na Slovensku o necelých 11 %. Nicméně rozvody s nezletilými dětmi v obou populacích dodnes dominují.

Obr. 11- Vývoj podílu rozvedených manželství s nezletilými dětmi v České a Slovenské republice v období 1993-2010

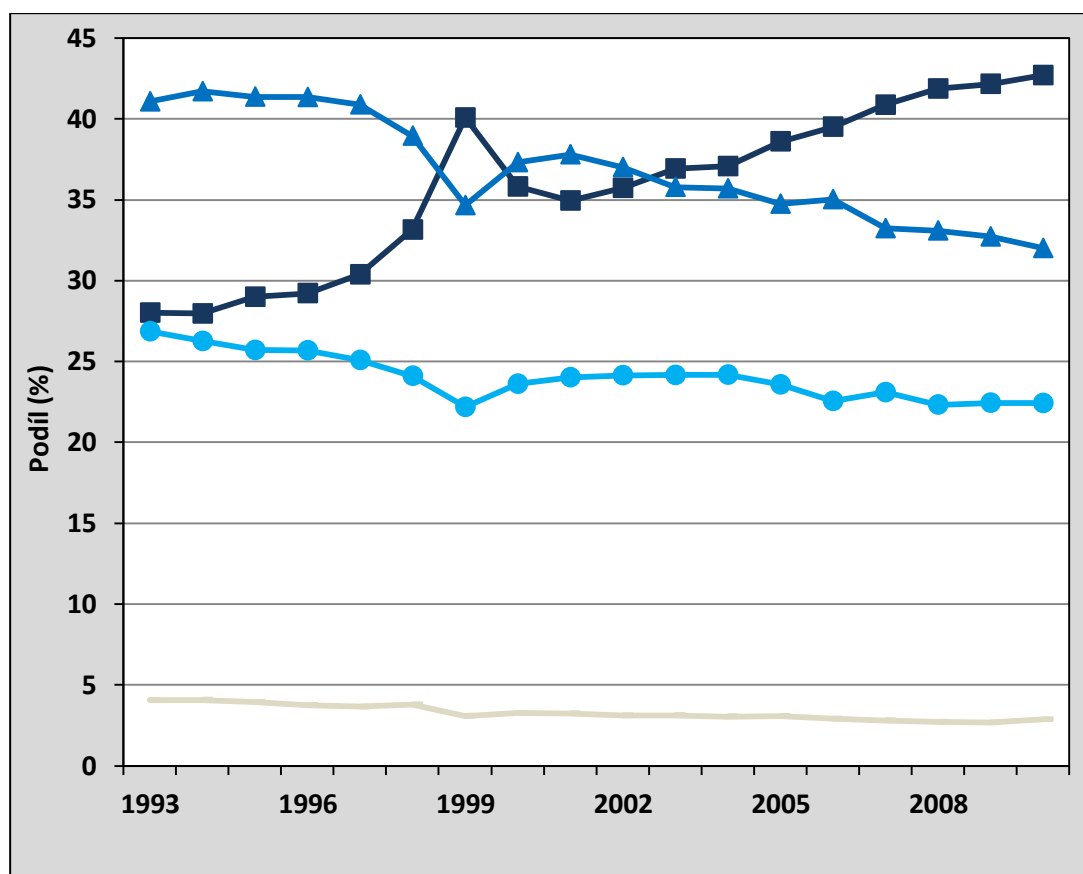
Zdroj: ČSÚ, ŠU SR, vlastní výpočty

V průběhu celého období dominovaly v České republice rozvody s jedním nezletilým dítětem. Důsledkem snižující se plodnosti v průběhu devadesátých let se podíl rozvodů manželství s jedním dítětem udržoval nad hodnotou 40 %, současně však klesal podíl rozvádějících se páru s více dětmi. To mělo vliv na stabilní počet průměrného počtu nezletilých dětí na jedno manželství rozvádějící se s dětmi. Od vzniku samostatného státu, až po rok 2007 připadalo na každé rozvádějící se manželství s nezletilými dětmi v průměru 1,5 dítěte. (Katedra demografie a geodemografie. 1994. s. 21; Kalibová. 2008. s. 38). Rozvody s jedním dítětem tvořily v průběhu celého sledovaného období nadpoloviční většinu z úhrnu rozvodů s nezletilými dětmi. V prvních letech 21. století rostlo zastoupení rozvodů jedno i vícedětných manželství. Rozváděli se lidé, kteří rozvod odložili kvůli legislativní změně z roku 1998. Rozvody manželství s jedním nezletilým dítětem začaly klesat rychleji, než rozvody s více nezletilými potomky. Podíl rozvodů se dvěma nezletilými dětmi klesl v průběhu let 1993-2010 o necelých 5 % na 22 %. Počty rozvodů se třemi a více nezletilými dětmi tvořily dlouhodobě nízký podíl z úhrnu všech rozvodů. Od roku 1995 nepřekročil jejich podíl 4 %, z úhrnu rozvodů s nezletilými se potom jejich podíl pohyboval v rozmezí 5-6 %. Po jejich značném poklesu

v roce 1999 a kompenzačním nárůstem v prvních letech nového tisíciletí se jejich počet stabilně pohybuje pod 1 000 ročně.

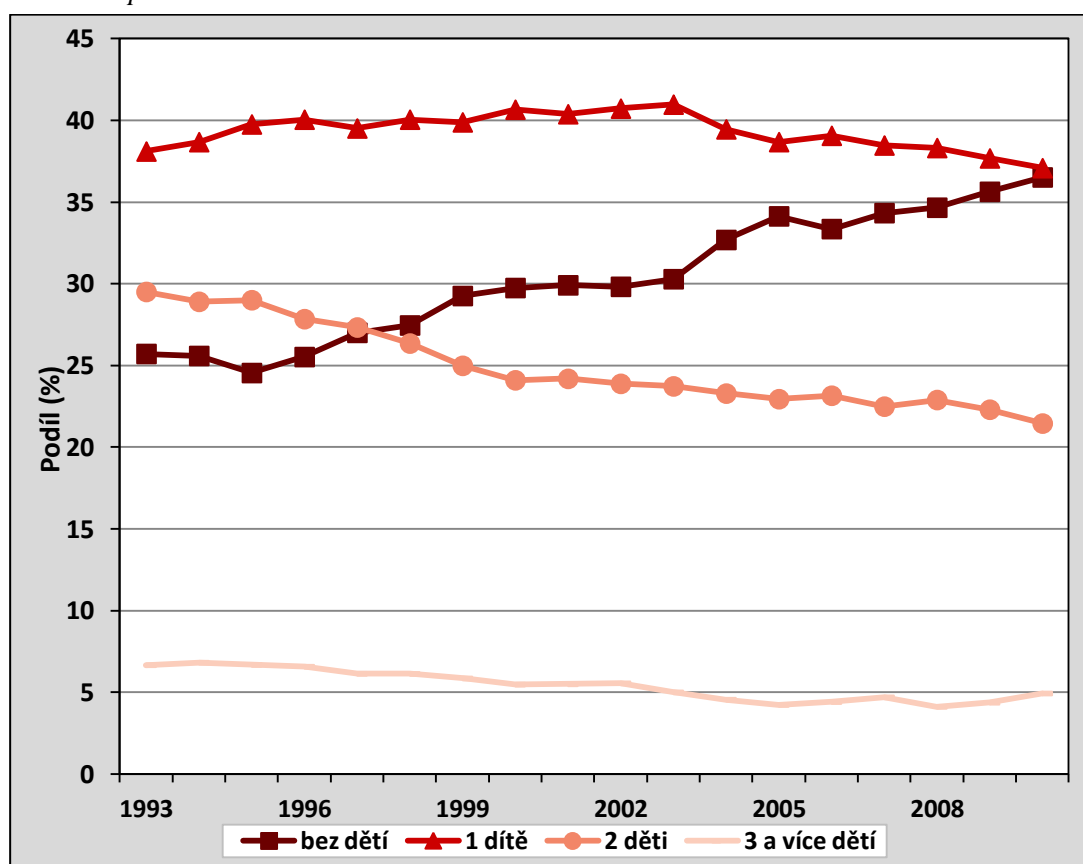
Na Slovensku v průběhu celého sledovaného období také dominovaly rozvody s jedním nezletilým dítětem. Do roku 2000 rostl jejich podíl z úhrnu manželství s nezletilými nepřetržitě až na 58 % (v roce 1993 činil jejich podíl 51%), tato hodnota v průběhu první dekády 21. století již významně nerostla, spíše se stabilizovala (viz. Tab. 3). Oproti tomu rozvody s dvěma nezletilými dětmi v průběhu období klesaly. Mezi lety 1993-2010 se ročně rozvedlo dva až tři tisíce manželství s dvěma nezletilými dětmi. Přestože jejich absolutní počet v průběhu období vzrostl, jejich podíl z úhrnu manželství s nezletilými se snížil o 6 %, z celkového úhrnu všech rozvádějících manželství dokonce o 8 %. To samé platilo pro rozvody se třemi a více dětmi. Zastoupení rozvodů s třemi a více nezletilými dětmi bylo na Slovensku stejně jako v České republice výrazně nižší než zastoupení rozvodů manželství s jedním či dvěma nezletilými dětmi. Lze konstatovat, že s počtem dětí v rodině v obou zemích klesalo riziko rozvodu manželství. Podíl rozvodů manželství se třemi a více nezletilými dětmi na Slovensku nepřesáhl hodnotu 7 %. Jejich podíl byl na Slovensku vyšší nežli v České republice, ale to nutně neznamená, že rodiny se třemi a více dětmi byly na Slovensku méně stabilní, spíše měly vyšší zastoupení ve slovenské populaci. Vyšší zastoupení početnějších rodin je vedle vyšší plodnosti slovenských žen, způsobeno vyšším stupněm religiozity na Slovensku. Rozvody s větším počtem dětí jsou obecně méně zastoupeny pravděpodobně z důvodů, že jde o rodiny věřících, kteří se obecně rozvádějí méně často.

Obr. 12 – Vývoj podílu rozvedených manželství podle počtu nezletilých dětí v České republice v období 1993-2010

Zdroj: ČSÚ, vlastní výpočty

Obr. 13 – Vývoj podílu rozvedených manželství podle počtu nezletilých dětí ve Slovenské republice v období 1993-2010

Zdroj: ŠU SR, vlastní výpočty

Tab. 3 - Absolutní počet rozvodů podle počtu rozvodů s nezletilými dětmi a podíl rozvodů manželství podle počtu nezletilých dětí z celkového počtu rozvodů s dětmi, ČR, SR, vybrané roky (1993, 1999, 2005, 2010)

		Česká republika			Slovenská republika		
		1	2	3+	1	2	3+
1993	podíl v %	57,1	37,3	5,6	51,3	39,7	9,0
	absolutně	12 415	8 119	1 226	3 103	2 403	543
1999	podíl v %	57,8	37,0	5,1	56,4	35,3	8,3
	absolutně	8 199	5 248	730	3 855	2 415	566
2005	podíl v %	56,6	38,4	5,0	58,7	34,8	6,4
	absolutně	10 872	7 376	962	4 469	2 651	489
2010	podíl v %	55,9	39,1	5,0	58,4	33,8	7,8
	absolutně	9 853	6 903	884	4 456	2 578	593

Zdroj: ČSÚ, ŠU SR, vlastní výpočty

Kapitola 6

6 Shrnutí

Navzdory rozdělení zkoumaných zemí na dva samostatné politické subjekty měly oba státy v průběhu sledovaných let velmi podobný vývoj rozvodovosti. V obou zemích úroveň rozvodovosti rostla téměř nepřetržitě. Jak na počátku, tak na konci sledovaného období byl podíl rozvádějících se páru vyšší v České republice. Ovšem vzhledem k dynamičtější povaze růstu rozvodovosti na Slovensku, lze konstatovat, že v průběhu téměř 20 let došlo ke sblížení intenzity rozvodovosti mezi Českou a Slovenskou republikou.

Intenzita rozvodovosti podle věku se v obou státech posunovala během sledované doby do vyššího věku, přičemž se nárůst realizoval především v posledních letech období. Podobný trend vykazoval i vývoj podílu rozvedených osob v populaci. Snížil se podíl rozvedených v mladších věkových skupinách. Tento pokles byl kompenzován značným nárůstem podílu rozvedených ve vyšších věkových kategoriích. Největší podíl rozvedených byl již na počátku období ve vyšších věkových kategoriích, kde zůstal. Na Slovensku došlo k většímu nárůstu rozvedených v populaci.

Na Slovensku rostla pravděpodobnost rozpadu manželství ve všech letech trvání. Přestože v České republice došlo ke snížení pravděpodobnosti rozpadu manželství v nejrizikovějších letech jeho trvání, ve všech délkách trvání se rozváděli více Češi. Až na konci období bylo riziko rozpadu u manželství trvajících více než deset let mezi státy srovnatelné. V souvislosti s nárůstem intenzity rozvodovosti manželství po delší době trvání souvisí nárůst průměrné délky manželství v obou státech. Spolu s prodloužením průměrné délky manželství došlo v obou státech i ke zvýšení průměrného věku při rozvodu. Rozdíl v průměrném věku mezi státy se zmenšil, zatímco rozdíl v průměrné délce manželství se zvětšil, zřejmě ale jen vlivem změny metodiky sběru dat v České republice.

Na obou územích se snižoval podíl rozvedených manželství s nezletilými dětmi, přičemž v České republice byl již na počátku období nižší a klesal výrazněji. V České republice se v průběhu období nejvíce snížil podíl rozvodů s jedním nezletilým dítětem. Na Slovensku zaznamenal největší pokles podíl rozvodů se dvěma nezletilými dětmi. Na počátku i na konci období rozvody s nezletilými dětmi v obou státech dominovaly.

Rostoucí trend na obou územích způsobuje především změna hodnotové orientace a tudíž změna v postojích k manželství. Obojí je důsledek procesu modernizace rodiny. Dále by se neustálé stoupání rozvodovosti dalo vysvětlit konceptem mezigeneračního přenosu rozvodového chování. Přetrvávající nižší hodnoty intenzity rozvodovosti na Slovensku pravděpodobně souvisí s konzervativnějším přístupem reprezentovaným vyšším stupněm religiozity v populaci, stejně jako s nižším výskytem kohabitací.

Mnoho sociologických studií zabývajících se tématem hodnotové orientace a postojů konstatuje, že je manželství a rodičovství pro mladé velmi důležité, zároveň však tyto studie dokládají, že tito mladí mají pochybnosti o stabilitě svého vlastního manželství. Pokud lidé vstupují do manželství již s pochybnostmi o jeho stabilitě, pak se toto manželství může stát

tzv. sebenaplnujícím se proroctvím. Pokud opravdu existuje mezigenerační přenos rozvodového chování, mohl by být jedním z významných faktorů, které přispěly k tomuto postoji. Autoři konceptu upozorňují, že děti z neúplných rodin mívají větší obavy, co se týká stability vlastního manželství. Vzhledem k tomu, že v České republice byla intenzita rozvodovosti již v druhé polovině dvacátého století vysoká, zvyšuje se podíl mladých se zkušeností rozvodu rodičů. V rámci většiny sociologických studií nejsou respondentům pokládány otázky zaměřené na zjištění, zda se v jeho dětství rodiče rozvedli. Kromě zmíněného, je podle autorů konceptu jedním z předpokládaných dopadů rozvodů rodičů na děti obecně liberálnější postoj k rozvodům. Studie v České republice dokazují, že mladí vyjadřují toleranci k rozvodům (Fialová aj. 2000. s. 137). Jedním z důvodů tolerance mladých Čechů k rozvodu, může být právě zážitek rozvodu rodičů z dětství. Dalším problémem, který by mohl mít dopad je, že poslední generace jsou již vychovávány s tím, že intenzita rozvodovosti, je vysoká.

Koncept mezigeneračního přenosu rozvodového chování nabízí také jedno z vysvětlení dynamičtějšího růstu rozvodovosti na Slovensku. Slovensko patřilo před sledovaným obdobím mezi země s nižší rozvodovostí. Naproti tomu ČSR dosahovala již v osmdesátých letech jedněch z nejvyšších hodnot úhrnné rozvodovosti v Evropě (Rychtařiková; Tutterová. 1989. s. 201). Autoři teoretických modelů předpokládají, že v zemích s nižší úrovní rozvodovosti by měl být efekt dědičnosti významnější. Lidé mající zkušenost s rozpadem manželství rodičů v zemích, kde rozvod není tak běžný, mají silnější vazbu na manželství, tudíž i skepse ohledně zvládnutí svých partnerských rolí a úspěšnosti svého manželství by měla být vyšší. Rozsah této práce neumožňuje ani jednu z tezí empiricky dokázat, ovšem mohlo by se to stát předmětem dalšího zkoumání. Dále by dynamičtější růst rozvodovosti na Slovensku mohla vysvětlit odlišná míra věkové, náboženské a etnické homogamie manželství uzavřených v České republice a na Slovensku, která by se také musela dále prozkoumat.

Již v Československu stoupala rozvodovost ve stejné době, jako stoupala zaměstnanost žen. Kdo podává žádost o rozvod, může být často jen formalita, přesto vzhledem k faktu, že na obou územích jsou v současnosti častějšími navrhovatelkami rozvodu ženy (ČSÚ, ŠU SR), a to dokonce ze tří čtvrtin, můžeme uvažovat i o vlivu současného postavení žen na zvyšování intenzity rozvodovosti. V obou státech v současnosti převažuje model dvoupříjmové rodiny, to znamená, že výdělečně činná žena je již standardním jevem (Možný. 2006. s. 189). To, že žena má svůj příjem, bagatelizuje dopady rozvodu na ni, a to jak po psychické, tak ekonomické stránce. Zaměstnání ženě poskytuje množství kontaktů a často také určitý způsob seberealizace. Díky vlastnímu ekonomickému příjmu v posledních letech nedochází ani k výraznému zhoršení sociální a ekonomické situace ženy v souvislosti s rozvodem. K tomu dnešní rozvedená žena není nijak společensky diskvalifikovaná, jako tomu bylo dříve. Děti, které bývají pro matky primární, jdou z drtivé většiny do jejich péče. Důvodem, že jsou ženy častějšími navrhovatelkami rozvodu, může být i změna v důležitosti rodinných funkcí. Dnes je vyzdvihovala emocionální funkce rodiny. Ženy jsou brány jako emocionálnější bytosti, proto je těžší v tomto směru uspokojit jejich potřeby.

Religiozita se zdá být relativně složitým faktorem. Vysoké zastoupení věřících je typické pro populaci Slovenska a pravděpodobně právě vysoká religiozita zapříčinila nižší intenzitu rozvodovosti v průběhu celého dvacátého století. Věřící mají konzervativnější postoje k rodině a rozvodům. Přesto ve sledovaném období rostla intenzita zániku manželství rozvodem dynamičtěji právě na Slovensku. Důvodem může být to, že deklarované názory a postoje věřících nemusí odrážet jejich skutečné jednání. Na Slovensku sice stále přetrvává tradičnější smýšlení, ovšem jak naznačují data ze sčítání, počet věřících v populaci v první dekádě 21. století klesal a obecně se v posledním desetiletí mluví o tom, že Slovensko se stává kulturně liberálnější (Majerčíková; Ondřejkovič. 2006. s. 18).

Vliv demografických ukazatelů, jako je intenzita sňatečnosti a věk při vstupu do manželství, se projevil jako faktor, který ovlivnil rozložení rozvodovosti podle věku. S odkladem sňatku do vyššího věku narostl průměrný věk při rozvodu a změnila se struktura populace podle rodinného stavu. Ovšem vliv na samotnou intenzitu zřejmě neměl, neboť tyto činitele předpokládaly spíše snížení úrovně rozvodovosti, ke kterému nedošlo ani v jednom ze států.

Analýza tedy odhalila určité rozdíly, ovšem směr vývoje je zatím v obou státech stejný či velmi podobný z téměř všech hledisek. Významnějším způsobem se lišila jen intenzita zániku manželství rozvodem. Na změny v intenzitě měly vliv především strukturální faktory. Na posunu rozvodovosti do vyššího věku se projevovaly také, ale spíše nepřímě skrze posun průměrného sňatkového věku.

6.1 Seznam použité literatury

- Bleha, B. *Populačný vývoj slovenska na prelome tisícročí*. Bratislava: Geo-grafika. 336 s.
- ČSÚ. 2004. *Územní diferenciace sňatků a rozvodů v letech 1993-2003*. Praha: ČSÚ
- Fialová, K. aj. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: Sociologické nakladatelství (Slon). 163 s.
- Fialová, L. *Úvodem*. 2010. In: Bartoňová D. aj. 2010. *Demografická situace České republiky: Proměny a kontexty 1993-2008*. Praha: Sociologické nakladatelství (Slon). s. 15-18
- Fialová L., Kalibová, K. 2010. *Rozvodovost*. In: Bartoňová D. aj. 2010. *Demografická situace České republiky: Proměny a kontexty 1993-2008*. Praha: Sociologické nakladatelství (Slon). s. 142-156
- Finková, Z. 1986. *Rozvodovost' v SSR a CSR v letech 1950 až 1980*. Demografie 28. s. 299-312
- Fukuyama, F. 2006. *Velký rozvrat*. Praha: Academia. 375 s.
- Hamplová, D. 2006. *Láska, evoluce nebo neviditelná ruka sňatkového trhu*. In: Hamplová D., aj. *Životní cyklus: Sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR. s. 38-45
- Chorvát, I. 2006. *Rodinné vztahy, vazby a perspektivy na pozadí procesu modernizace*. In: Hamplová D., aj. *Životní cyklus: Sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR. s. 8-21
- Kalibová, K. 2008. *Rozvodovost*. In: Bartoňová D. aj. *Populační vývoj České republiky 2007*. Praha: Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta. 143 s.
- Katedra demografie a geodemografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. 1994. *Populační vývoj České republiky 1994*. Praha. 143 s.
- Katedra demografie a geodemografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. 2007. *Populační vývoj České republiky 2001-2006*. Praha: DemoArt. 114 s.
- Kučera M. 1994. *Populace České republiky 1918-1991*. Praha: Česká demografická společnost. 198 s.
- Lipovetsky, G. 2000. *Třetí žena: Neměnnost a proměny ženství*. Praha: PROSTOR. 288 s.
- Možný, I. 1999. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství (Slon). 251 s.
- Možný, I. 2006. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství (Slon). 312 s.
- Plecitý, V. 2007. *Zákon o rodině*. Praha: EUROUNION.
- Pávek, F. 1973. *Rozvody očima soudce*. Praha: ROH. 248 s.
- Pavlík Z.; Rychtaříková J.; Šubrtová A. 1986. *Základy demografie*. Praha: Academia. 736 s.
- Petrusek, M.; Vodáková, A. *Velký sociologický slovník I, II*. 1996. Praha: Karolinum. s. 254; 955
- Rychtaříková, J. 2010. *Poválečný vývoj demografického chování obyvatelstva na území České republiky do počátku devadesátých let*. In: Bartoňová D. aj. *Demografická situace České republiky: Proměny a kontexty 1993-2008*. Praha: Sociologické nakladatelství (Slon). s. 19-36

- Rychtaříková, J. 2010. *Pokles porodnosti – hlavní faktor demografické změny*. In: Bartoňová D. aj. *Demografická situace České republiky: Proměny a kontexty 1993-2008*. Praha: Sociologické nakladatelství (Slon). s. 47-63
- Rychtaříková, J.; Tutterová, J. *Vývojové trendy rozvodovosti po roce 1950 v ČSR a SSR v kontextu legislativních změn*. Demografie. s. 200-219
- Srb, V. 1995. *Demografický profil Československa*. Praha: česká společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu. 85s.
- Srb, V. 2004. *1000 let obyvatelstva českých zemí*. Praha: Karolinum. 275s.
- Šťastná, A. 2004. *Vliv rozvodu rodičů na partnerské vztahy dětí na příkladu České republiky*. Diplomová práce (Mgr.). Praha: Přírodovědecká fakulta UK
- Šťastná, A. 2005. *Mezigenerační přenos rozvodového chování na příkladu České republiky a v mezinárodním srovnání*. Demografie 47: s. 21-31.
- Šťastná, A. 2006. *Rozvody a děti: Vliv rozvodu rodičů na životní dráhu dětí*. In: Hamplová D., aj. *Životní cyklus: Sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR. s. 175- 188.
- Večerník, J. 1998. *Zpráva o vývoji české společnosti 1989-1998*. Praha: Academia. 364 s.

Internetové zdroje:

- Bauerová, J.; Jančovičová J. 1983. *Postavení žen a rodin v ČSSR*. Sociologický Časopis / Czech Sociological Review. 1983. Roč. 19, č. 2, s. 225-237. [cit. 2012-08-13]. Dostupný také z WWW: <http://www.jstor.org/stable/41129805>
- Husáková M.; Rievajová E. *Demografické východiská sociálnej politiky v Slovenskej republike*. [cit. 2012-08-20]. Dostupný také z WWW: http://kdem.vse.cz/resources/relik10/PDFucastnici/Husakova_Rievajova.pdf
- Majerčíková J.; Ondrejkovič, P. 2006. *Zmeny v spoločnosti a zmeny v rodine - kontinuita a zmena: Príspevok k diskusii o charaktere rodiny na Slovensku*. Sociológia 38. s. 5-30. [cit. 2012-08-18]. Dostupný také z WWW: <http://www.sav.sk/journals/uploads/02061033OndrejkoVIC.pdf>
- Maříková, H.; Vohlídalová, M. 2011. *Nestabilita partnerských soužití: rozpady kohabitací a rozvody manželství*. [cit. 2012-08-20]. Dostupné z WWW: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=482&lst=112>
- Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky [cit. 2012-08-10]: http://www.justice.gov.sk/stat/roc/11/6/6_2010.pdf
- Mládek, J. *Kohabitácie a kohabitanti na Slovensku - národnostná, religiózna, vzdelanostná a priestorová štruktúra*. [cit. 2012-08-20]. Dostupný z WWW: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/tajov/mladek.pdf>
- Mura, L. 2001. *Zmeny v demografickej štruktúre obyvateľstva Slovenskej republiky*. Praha: Relik. 8 s. [cit. 2012-08-08]. Dostupné také z WWW: <http://kdem.vse.cz/resources/relik11/sbornik/download/pdf/158-Mura-Ladislav-paper.pdf>
- Nešporová, O. 2010. *Jak náboženství ovlivňuje rodinný život? Rozdíly v chování a postojích k rodině mezi českými věřícími a nevěřícími. Lidé města (Urban people)*. [cit. 2012-08-24]. Dostupné také z WWW: <http://lidemesta.cz/index.php?id=673>
- Podmanická, Z. aj. 2008. *Vývoj obyvatelstva v Slovenskej republike*. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky. 58 s. [cit. 2012-08-11]. Dostupný také z WWW: http://portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_600/Demografia/Obyvatelstvo/vyvoj_obyvatelstva_sr/vyvoj_obyvatelstva_v_sr_2008.pdf
- Van de Kaa, D. J. 2002. *The Idea of a Second Demographic Transition in Industrialized Countries*. [cit. 2012-08-11]. Dostupný také z WWW: http://www.ipss.go.jp/webjournal/webJournal.files/population/2003_4/Kaa.pdf

Vaňo, B., aj. 2003. *Populačný vývoj Slovenskej republiky*. Bratislava: Infostat. 84 s.
[cit. 2012-08-17]. Dostupný také z WWW:
<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/popul2002x.pdf>
<http://www.rozvod-rozchod.sk/> [cit. 2012-08-10]

Prameny:

Pohyb obyvatelstva v České republice v letech 1993-2005. ČSÚ

Demografické ročenky České republiky v letech 2006-2010. ČSÚ

Pohyb obyvatelstva v Slovenské republice v letech 1993-2010. ŠU SR

SLDB ČR 1991, 2001, 2011

SLDB SR 2001, 2011